

נתי"ב

ניתוח תופעות ייחודיות במרחב

חוברת פנימית לתרגול
מיועד לשימוש פנימי
לתלמידי תיכון תל אביב

נכתב ונערך ע"י אלונה ברוכמן

עבור תלמידי רשת "תיכון תל אביב"

תוכן העניינים

עמ' 3	פרק א' – מושגים בסיסיים בהבנת האטלס
עמ' 8	פרק ב' – מיקום, גבולות וזיהוי יחידות נוף
עמ' 12	פרק ג' - תהליכים גיאולוגים
עמ' 21	פרק ד' - תהליכים גיאומורפולוגיים
עמ' 23	פרק ה' - אקלים : אזורים, מאפיינים וגורמים.
עמ' 31	פרק ו' - כלכלה, רמת פיתוח ומדדים
עמ' 36	פרק ז' - אוכלוסיה, עיור והגירה
עמ' 45	פרק ח' – יחידת נתיב – שאלונים ופתרונות.

פרק א' – מושגים בסיסיים בהבנת האטלס

- הכרת האטלס
- שושנת הרוחות
- רשת גיאוגרפית
- קו המשווה
- קו גריניץ
- נקודת ציון
- קנה מידה
- מקרא
- סימנים מוסכמים

מבוא

הגיאוגרפיה היא מדע העוסק בתיאור הארצות, פניהן, אקלימן, תנובתן, תושביהן, החי והצומח בהן, מקורות הכלכלה וכד'... . לצד תיאור התופעות הגיאוגרף מחפש חוקיות והסברים לגבי אופן פיזור התופעות השונות במרחב ועל כן הכלי המרכזי של הגיאוגרף היא המפה. המפה היא תרשים של הצורה הגיאוגרפית, הפיסית, הכלכלית או המדינית של ארץ, אזור או חלק מהם, או להבלטת פרט מיוחד. באמצעות הנתונים המופיעים במפה נוכל להסיק מסקנות כוללות לגבי אופן פיזורן של תופעות שונות במרחב מסויים: חבל ארץ, מדינה וכד'... בעזרת מדריך זה נלמד כיצד לקרוא את המפה, נזהה תופעות יחודיות שונות ונלמד להסביר את אופן פיזורן במרחב, כפי שהן באות לידי ביטוי על גבי האטלס.

הכרת האטלס

האטלס הוא אוסף מפות מסוגים שונים העומדים לרשות הגיאוגרף. האטלס הוכן לראשונה על ידי הקרטוגרף הבלגי אורטליוס בשנת 1570. כמה שנים אחר כך הוציא קרטוגרף בשם מרקטור ספר מפות שעל כריכתו אטלס – דמות מהמיתולוגיה היוונית כשהוא נושא את כדור הארץ על כתפיו ולכן מאז ועד היום נהוג לקרוא לכל ספרי המפות בשם אטלסים.

באטלס ישנן מפות מסוגים שונים המשמשות אותנו בחיי היום יום: טיולים, עסקים, סקרנות לגבי חבל ארץ או אזור מסוים, מפה המלווה לאירוע חדשותי בטלוויזיה או בעיתון וכד'...
נוסף למפות נוכל למצוא באטלס אמצעי המחשה נוספים: גרפים, דיאגרמות, תצלומי אוויר, תמונות לוויין, קטעי מידע.
באמצעות המפות ואמצעי המחשה הנוספים ניתן לקבל באמצעות האטלס מידע רב בתחום הגיאוגרפיה הפיזית והאנושית:
צורות נוף, אקלים, סוגי קרקע, אוצרות טבע, מוקדי רעידות אדמה והתפרצויות געשיות, תחבורה, יישובים, אזורי תעשייה, צפיפות אוכלוסייה, דתות ולשונות, שיעור יודעי קרוא וכתוב וכד'...

בכדי להכיר לעומק מדינה או אזור מסוים בעולם עלינו לאסוף מידע ממספר סוגי מפות:
1. מפות פיזיות: מתארות את צורות הנוף באמצעות צבעים. השטחים הגבוהים מסומנים בגווני החום, הנמוכים יותר בגווני ירוק והאוקיאנוסים בכחול.
2. מפות נושאיות אחרות: מציגות סוגי מידע שונים על אזור מסוים, למשל: מפה מדינית, מפת גידולים חקלאיים, מפת תחבורה, מפת צפיפות אוכלוסייה ועוד...

האטלס כולל בתוכו שלושה חלקים מרכזיים:
1. תוכן עניינים המציין את כל רשימת המפות לפי יבשות.
2. אוסף המפות הכולל בתוכו מגוון של מפות פיזיות ונושאיות
3. מפתח שמות: איתור שם העיר או המדינה לפי סדר הא – ב', לידו מופיע מספר העמוד, אות ומספר המציינים את המשבצת במפה שבתוכה נמצאת העיר או המדינה.

הרשת הגיאוגרפית

הרשת הגיאוגרפית היא רשת של קווי אורך ורוחב שחוצה את המפה לכל אורכה ורוחבה (רשת הקואורדינטות).

שימושיה של הרשת הגיאוגרפית:

- ציון מיקומם של אתרים בעולם.
- חישוב אזורי הזמן.
- ציון מקומם של אזורי האקלים בכד"א.

קווי הרוחב

- קווי הרוחב משורטטים על גבי הגלובוס ומקיפים אותו במקביל לקו המשווה.
- קו המשווה הוא קו הרוחב הארוך ביותר, הוא מחלק את כדור הארץ באופן שווה לשני חצאים והוא מסומן בספרה 0.
- מצפון ומדרום הולכות טבעות קווי הרוחב ומתקצרים עד אשר בקטבים הן הופכות לנקודה.
- קווי הרוחב ממוספרים מ 0 – 90 מעלות משני צדדי קו המשווה. לדוגמא: 60 מעלות צפון (מצפון לקו המשווה), 30 מעלות דרום (מדרום לקו המשווה).

קווי האורך

- קווי האורך משורטטים על גבי הגלובוס מהקוטב הצפוני ועד לקוטב הדרומי וכולם שווים באורכם.
- קו האורך 0 העובר דרך מצפה הכוכבים הנמצא בעיירה גריניץ' שליד לונדון הוא קו גריניץ' המחלק את הגלובוס לשני חלקים שווים: חצי הכדור המזרחי וחצי הכדור המערבי.
- קווי האורך ממוספרים מ 0 – 180 מעלות משני צדי קו גריניץ'. לדוגמא: 90 מעלות מערב (ממערב לקו גריניץ'), 30 מעלות מזרח (ממזרח לקו גריניץ').

כיצד נאתר מקום מסויים באמצעות הרשת הגיאוגרפית?

נהוג לציין מיקומו של מקום מסוים על פני הגלובוס באמצעות נקודת החיתוך שבין קו האורך לבין קו הרוחב (ציון קו האורך יופיע לפני ציון קו הרוחב). לדוגמא: 30 מערב, 45 צפון. מכיוון שבאטלס אין רציפות בסימון קווי האורך והרוחב, עלינו לבצע הערכה מקורבת של מיקום הקו בכדי להגיע לדיוק מירבי בציון הנקודה, לדוגמא: 34 מזרח, 67 דרום.

כיצד נחשב מהי השעה באזורי הזמן השונים ברחבי העולם?

- בכדור הארץ 24 אזורי זמן (24 שעות)
- מדי שעה עובר כדור הארץ 15 מעלות אורך וסך הכל הוא עובר ביממה 360 מעלות (15=360/24).
- בועידת וושינגטון בשנת 1884 נקבעו אזורי הזמן על פי קו גריניץ' שבבריטניה, המעצמה הגדולה באותם ימים.
- השמש "עולה" במזרח ו"שוקעת" במערב בשל תנועתה המדומה ביחס לכדור הארץ הסובב אותה בכיוון הנגדי. על כן בנקודה הנמצאת מזרחית מקו גריניץ' תהיה השעה מאוחרת יותר ביחס לקו

גריניץ' ומערב לו.

· כל 15 מעלות אורך לכיוון מזרח או מערב השעה תהיה מאוחרת או מוקדמת יותר מקו גריניץ' ותסומן + או - (בהתאמה מ 0 – 12). לדוגמא: ישראל ממוקמת באזור הזמן +2 ביחס לגריניץ' ולכן השעה בישראל תהיה מאוחרת בשעתיים מהשעה באנגליה באותו הזמן. לעומת זאת ברזיל ממוקמת באזור זמן 3- ביחס לגריניץ' ולכן השעה תהיה מוקדמת בשלוש שעות מאנגליה וחמש שעות ביחס לישראל.

· למרות החישוב על פי קווי האורך הרי שישנן סטיות והתאמות בלוח הזמן בהתאם לגבולות המדיניים או בשל מבנה גיאוגרפי וכך יש מדינות שרוחבן כולל מספר אזורי זמן אך הן נמצאות באזור זמן אחד. למשל סין משתרעת על פני חמישה אזורי זמן אך השעה בכל סין היא GMT+8. כאשר נחצה מזרחה את קו האורך 180 מעלות, נעבור את הגבול המשמש בין שני תאריכים ונגיע ליום הקודם. קו זה מכונה **קו התאריך הבינלאומי**.

קנה המידה

קנה מידה הוא שיעור היחס שבין המידה הרשומה במפה או בתרשים ובין המידה שהיא מייצגת מציאות.

קנה המידה יופיע על גבי המפה בשני אופנים:

א. **קנה מידה מספרי** שיופיע בשוליים התחתונים של המפה. למשל: 1:1,000,000 (אחד למליון).
 ב. **קנה מידה קווי** יופיע בתחתית המפה ליד הקנ"מ המספרי. זהו קו המחולק לקטעים לפי קנה המידה של המפה ומעליו כתובים מספרים המציינים את המרחק האמיתי בקילומטרים של האזור ביחס למרחק המופיע במפה בס"מ. למשל: 1 ס"מ = 100 ק"מ.

כיצד נחשב את המרחק האמיתי במפה על פי נתוני קנה המידה?

כך למשל, קנה המידה 1:250,000 פירושו שסנטימטר אחד במפה שווה ל 250 אלף ס"מ במציאות, שהם 2500 מטר, או 2.5 ק"מ במציאות. (נוריד חמישה אפסים במעבר מס"מ לק"מ – בק"מ יש 100000 אלף ס"מ ולכן כדי להמיר לק"מ יש להוריד 5 אפסים).

כיצד נחשב את המרחק האווירי בין שני מקומות במפה?

אם למשל המרחק בין שני יישובים על המפה הוא 5.5 ס"מ והקנ"מ הוא 1:250000 החישוב הוא כדלהלן:

1 ס"מ מייצג 250000 ס"מ במציאות.

5.5 ס"מ * 250000 ס"מ = 1,375,000 ס"מ

שהם (לאחר שנורד 00) 13,750 מ'

או (לאחר שנורד 000) 1375 ק"מ.

(סה"כ יש להוריד 5 אפסים כדי להמיר ס"מ לק"מ)

הקרטוגרף בוחר את קנה המידה של המפה בהתאם למטרת המפה. כאשר מידת ההקטנה עצומה, למשל מפת העולם (1:100,000,000) כמות הפרטים במפה תהיה מועטה אך השטח שיופיע במפה יהיה גדול. לעומת זאת כאשר מידת ההקטנה מעטה, למשל אזור בעיר (1:10,000) אזי כמות הפרטים תהיה רבה והשטח המתואר במפה יהיה קטן יחסית.

סימנים מוסכמים

המפה מייצגת את המציאות באמצעות סימנים מוסכמים.:

א. סימנים הממלאים שטח: למשל אלה המציינים מדינה, ים, קרקע, צמחייה וכד'...

ב. סימנים קווים: למשל נחל, כביש, מסילת ברזל, צינורות נפט וכד'..

ג. סימנים נקודתיים: למשל ציון יישוב בסדרי גודל שונים, עיר בירה וכד'...

לעיתים קרובות מקובצים הסימנים לפי קבוצות: למשל קבוצת סימנים המייצגים את כמויות

המשקעים, קבוצה של סימנים המייצגים את ענפי התעשייה או של מחצבים מסוגים שונים.

ניתן למיין את הסימנים המוסכמים לשתי קבוצות נוספות:

א. **סימנים מוסכמים תיאוריים** שאינם מלמדים על הכמות או העוצמה של התופעה, למשל: מחצבים,

אזורי אקלים וכד'...

ב. **סימנים מוסכמים כמותיים** הכוללים מידע כמותי כללי כגון: יישוב בסדרי גודל שונים, כביש ראשי,

משני או דרך עפר או מידע כמותי מספרי כגון אחוז האוכלוסייה הכפרית, מספר ילדים ממוצע לאשה,

כמות משקעים במ"מ.

לסיכום: המפה אינה מציאות אלא מייצגת את המציאות באמצעות סמלים וסימנים מוסכמים.

פרק ב' – מיקום, גבולות וזיהוי יחידות נוף

המיקום – מזוהה ע"י הנבחן במיקום המדינה, או האזור ביבשת.

גבולות – על התלמיד לזהות את גבולות המדינה ואת המדינות הסובבות אותה

אם התלמיד מתבקש למקם מדינה או חבל מסוים, יש לציין את היבשת שבה המדינה או האזור ממוקמים. אפשר להיעזר בתיאור מילולי העושה שימוש בכיוונים.

לדוגמא: קנדה – נמצאת בחלק הצפוני של יבשת צפון אמריקה.

קולומביה – בצפון מערב יבשת אמריקה הדרומית

יפאן – במזרח אסיה

אם התלמיד מתבקש לתאר את **מהלך הגבולות** יש לציין היכן עובר הגבול(עפ"י כיווני הרוחות העיקריים והמשניים).

אם התלמיד מתבקש לציין איזה סוג של גבול?

עליו להבחין בין גבול טבעי לגבול מלאכותי.

גבול טבעי – רכס הרים, קו פרשת מים, נהר, ים או ימה.

גבול מלאכותי – גבול שנקבע בהסכם בין הצדדים . בדרך כלל הוא קו ישר המחבר בין נקודות או

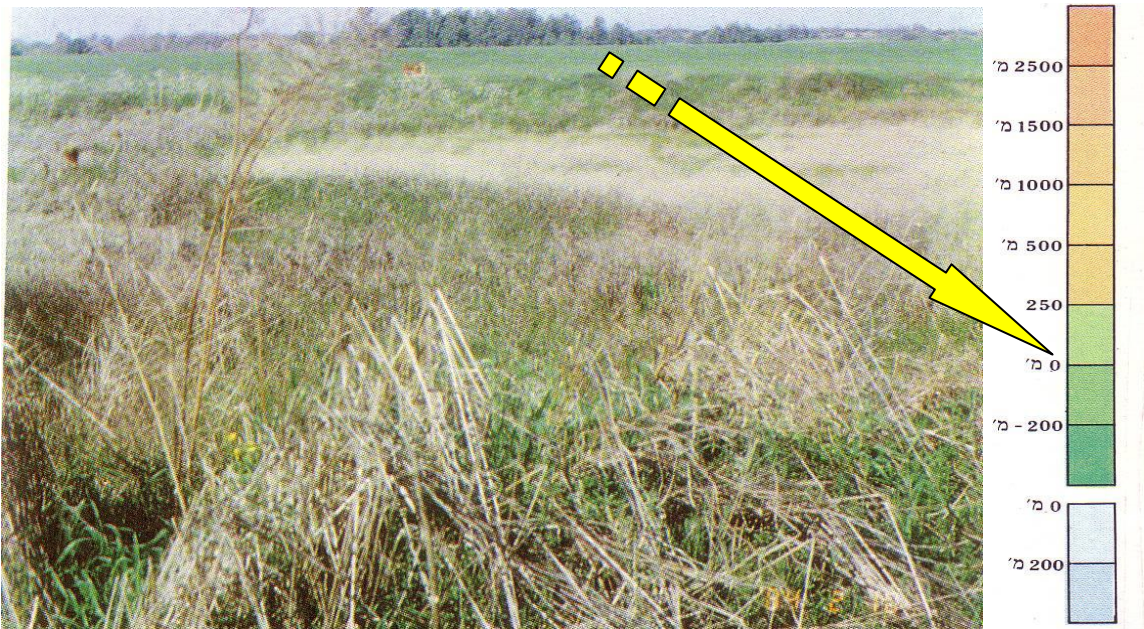
לעיתים נשען על קו אורך או קו רוחב מסוים.

יחידות נוף –

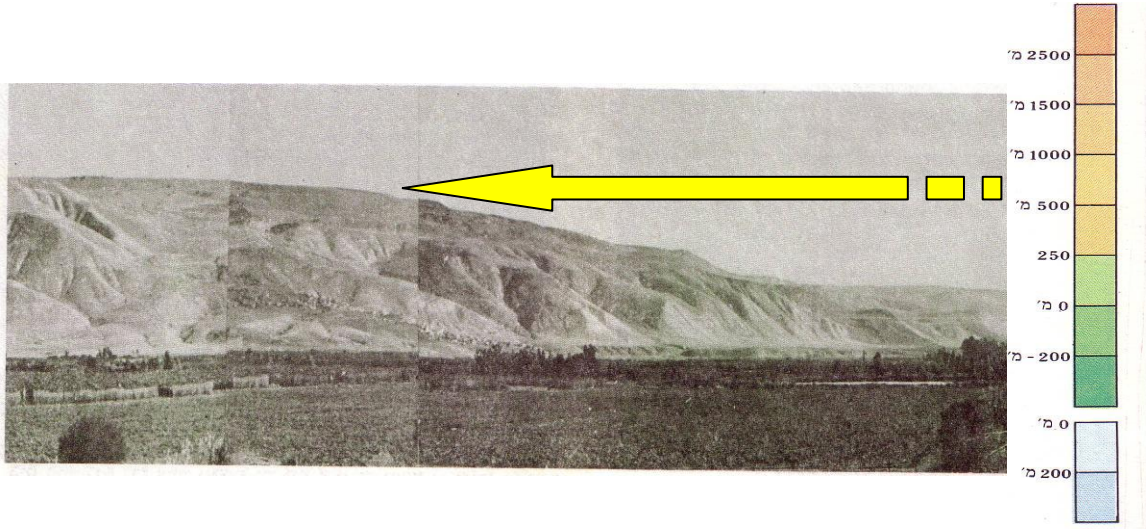
- מישור
- שפלה או רמה
- הר
- הר גבוה
- עמק נהר

- מישור - הוא איזור נמוך ושטוח. בדרך כלל נמצא מישורים לרגלי מקומות גבוהים.
- רמה - איזור הררי שחלקו העליון שטוח
- הר - שטח אדמה מורם מסביבתו
- הר גבוה - איזור המורם גובה רב (בדרך כלל כתוצאה של קימוט גאולוגי)
- עמק נהר - עמק שבמרכזו זורם נהר

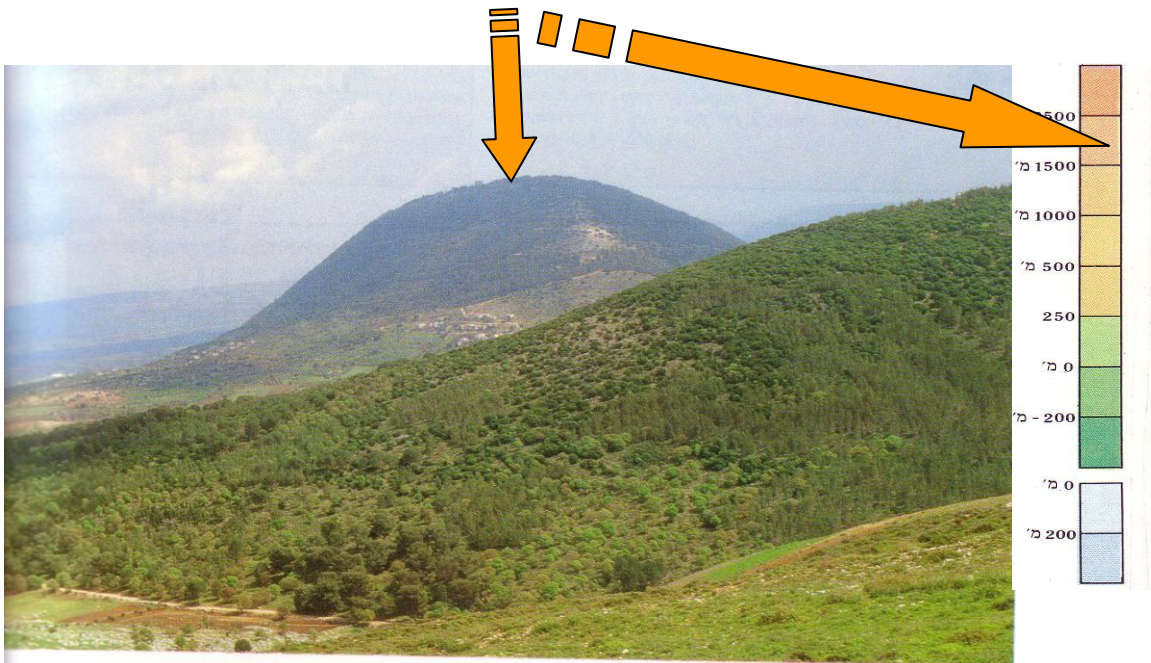
מישור

רמה

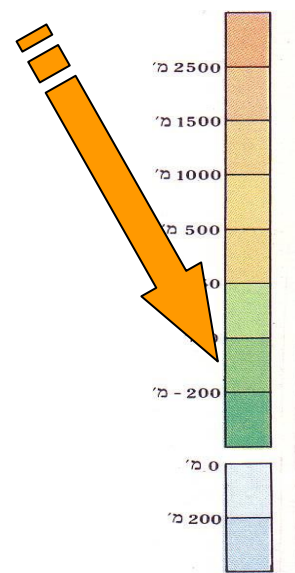
אזור הררי

עמק נהר

במרכז העמק
זורם נהר

מאפיינים של יחידות נוף

תאור של מישור חוף

- יש לפרט את שם מישור החוף. מישור החוף מכונה על שם הים שלאורכו הוא שוכן. לדוג: מישור החוף של האוקיינוס השקט.
- יש לציין את המיקום של מישור החוף במדינה. לדוג: מישור החוף של האוק' האטלנטי, במזרח המדינה.
- יש לציין את כיוון ההשתרעות של האזור וגבולותיו. לדוג: מישור החוף של האוק' האטלנטי, ממוקם במזרח ארה"ב. האזור משתרע מצפון מזרח לכוון דרום מערב. מגבול קנדה בצפון ועד פלורידה בדרום.
- יש לציין את רוחב הרצועה ואם יש שינוי ברוחב הרצועה, לתאר את השינוי. לדוג: מישור החוף של האוק' האטלנטי צר בחלקו הצפוני והולך ומתרחב ככל שנעים דרומה.
- יש לציין אם קו החוף מפורץ מאד ולהדגיש שמות של מפרצים בולטים.
- במידה והאזור נחרץ ע"י נחלים רבים יש לציין זאת. כנ"ל לגבי נהר בולט ו/ או דלתא.

תאור של רמה

- יש לפרט את שם הרמה
- יש לציין גובה משוער
- יש לציין האם רחבה או צרה
- האם היא נחצית ע"י נחלים.

תאור של אזור הררי

- לציין את שם ההר אם שם ההר מצוין ע"ג המפה. לדוג: אזור הרי האפלצ'ים. אם שם ההר אינו מצוין יש לתאר את מיקומו המוחלט בחבל ומיקומו היחסי ביחס ליחידת הנוף הקודמת... לדוג: אזור ההר המשתרע במזרח החבל, מערבית למישור החוף של האוקיינוס האטלנטי.
- לציין את מיקום יחידת הנוף ביחס ליחידת הנוף שקדמה לו.
- יש לציין את כיוון ההשתרעות של הרכס ואם יש צורך גם גבולות. לדוג: רכס הרי האפלצ'ים משתרע מצפון מזרח לדרום מערב.

- יש לציין את נקודות שיא הגובה העיקריות. לדוג: רכס ההרים מתנשא לגובה של עד כ- מ' מעל פני הים.
- יש לציין כי רכס ההרים מהווה קו פרשת מים ולתאר את כוון זרימת הנחלים מקו פרשת המים. לדוג: רכס הרי האפלצ'ים מהווה קו פרשת מים בחלקה המזרחי של ארה"ב. מקו פרשת המים זורמים הנחלים מזרחה אל האוק' האטלנטי ומערבה אל עמק הטנסי והמיסיסיפי.
- ניתן להוסיף מאפיין גיאולוגי כמו תקופת קימוט

תאור של אזור עמק

- יש לציין את שם העמק- עמק מכונה על שם הנהר המרכזי בו הוא זורם. דוג: עמק המיסיסיפי.
- יש לציין את מיקומו המוחלט של האזור ומיקומו היחסי, ביחס ליחידת הנוף הקודמת שתוארה. לדוג: עמק המיסיסיפי המצא במרכז המדינה מערבית לרכס הרי האפלצ'ים.
- יש לציין את כוון ההשתרעות של העמק וגבולותיו כאשר כוון השתרעות העמק הוא על פי כוון זרימת הנהר הזורם בו. לדוג: עמק המיסיסיפי משתרע מצפון לדרום מאזור האגמים בצפון ועד מפרץ מקסיקו בדרום.
- יש לציין את שטח אגן הניקוז של העמק, כלומר כל השטח ממנו מתנקזים מים א העמק. לדוג: אגן הניקוז של עמק המיסיסיפי כולל את המורדות המערביים של הרי האפלצ'ים, נחלים המנקזים מצפון והמורדות המזרחיים של הרי הרוקי.
- אם בעמק ניתן לזהות דלתה בולטת אז יש לצייןנה. לדוג: בחלקו הדרומי של עמק המיסיסיפי ניתן לזהות אזור דלתה.

דוגמאות לשאלות העוסקות במיקום וגבולות

1. מיקום ומבנה – שאלון זה מתייחס לקניה

- א. תאר את המיקום של קניה בתשובתך כתוב על המיקום ביבשת. ציין קווי אורך ורוחב שביניהם היא שוכנת, ואת כל המדינות שגובלות בה.
- ב. ציין שלוש יחידות נוף בקניה השונות זו מזו.
- בחר בשתי יחידות נוף, ותאר מאפיין פיסי אחד ומאפיין אנושי אחד בכל אחת מהיחידות שבחרת.

2. שאלון זה מתייחס למדינות דרום מזרח אסיה

- המדינות הנכללות בחבל הן: ויטנאם, לאוס, קמבודיה וטהי (תאילנד) מיקום גיאוגרפי וגבולות.
- א. תאר את מיקומו של החבל תאר את גבולות החבל. בתשובתך התייחס לגבולות הימיים והיבשתיים של החבל בכללותו.
- ב. ציין שלוש יחידות נוף בחבל השונות זו מזו.
- בחר בשתי יחידות נוף, ותאר מאפיין פיסי אחד ומאפיין אנושי אחד בכל אחת מהיחידות שבחרת.

3. שאלון זה מתייחס למדינת מקסיקו

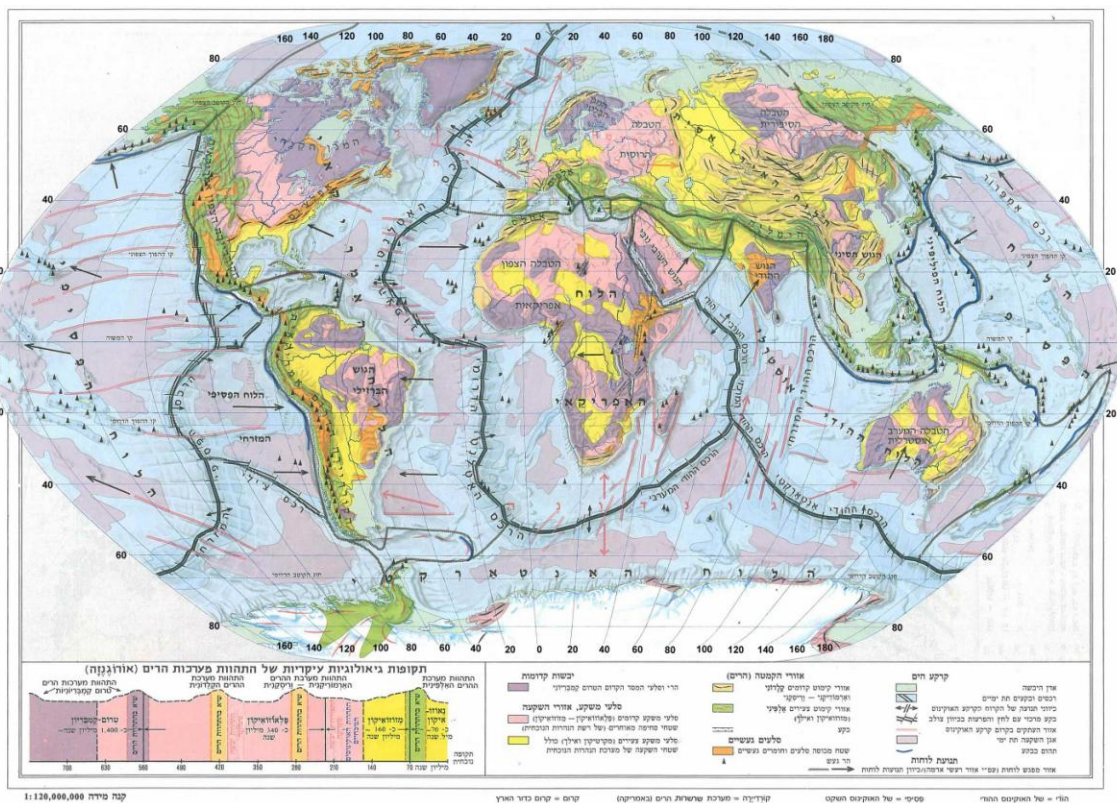
- מיקום, גבולות ויחידות נוף - שאלת חובה
- א. ציין את קווי האורך והרוחב שבהם משתרעת מקסיקו ואת מיקומה ביבשת
- ב. ציין את גבולותיה של מקסיקו, ומיין אותם לשני סוגים
- ג. ציין שמות של שלוש יחידות נוף עיקריות ושונות בתחומי המדינה. עבור כל אחת מהן תאר שלושה מאפיינים מתוך התחומים הבאים: טופוגרפיה ותבליט, גיאולוגיה, הידרולוגיה, כלכלה, התיישבות

פרק ג' - תהליכים גיאולוגיים

ניתוח מפה גיאולוגית עולמית

תאורית נדידת היבשות – (על קצה המזלג)

- סוגי לוחות - יבשתי, ימי ומעורב
- סוגי תנועות – התקרבות, התרחקות והחלקה
- סוגי תנועות גאולוגיות הגורמים לשינויים בקרום - תאורית נדידת היבשות, אזורי הפחתה, פתיחה והחלקה.
- אזורי קימוט קלדוני, הרציני ואלפיני
- טבעת האש
- אזורים יציבים ובלתי יציבים על פני כדור הארץ - רעידות אדמה
- תופעות טבע גיאולוגיות

קנה מידה 1:125,000,000

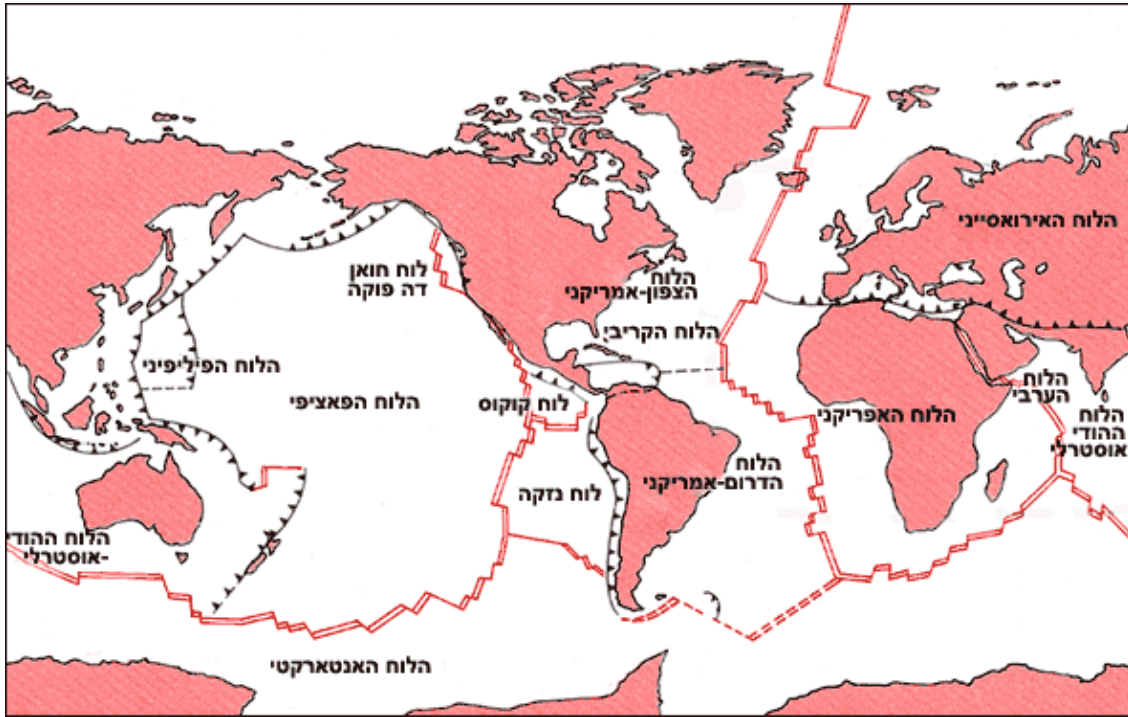
קווי - קווי דרום הארץ

קווי - מערכת טבעות הרים באמריקה

קווי - של האוקיינוס השקט

הרי - של האוקיינוס התיכון

הלוחות הטקטוניים

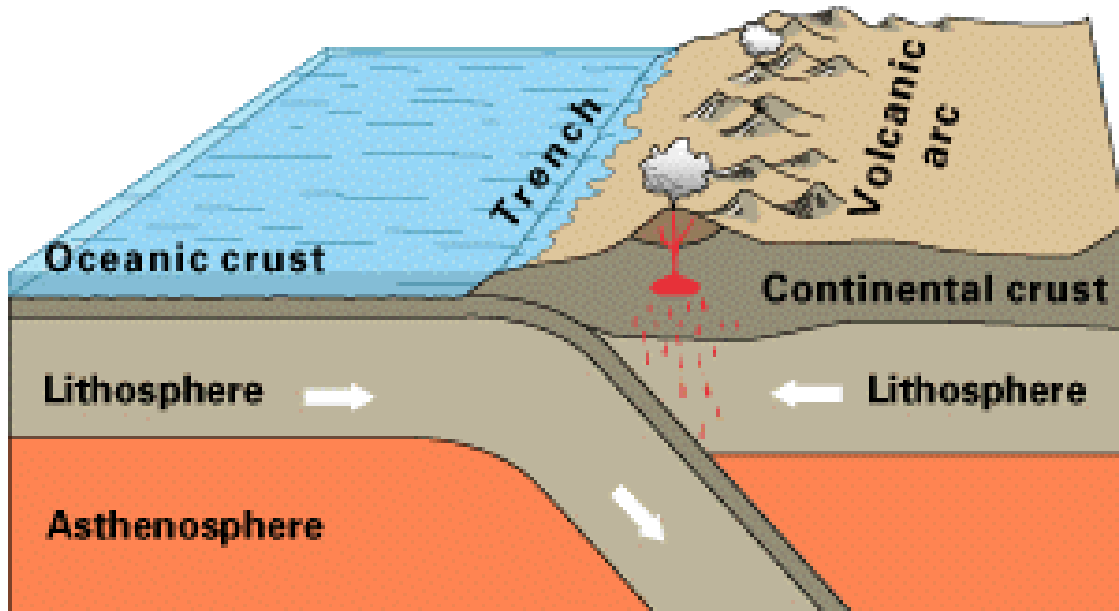

סוגי תנועות – התקרבות, התרחקות והחלקה

- תנועת התקרבות – שני לוחות מתקרבים זה לזה
- תנועת התרחקות שני לוחות מתרחקים זה מזה
- תנועת החלקה – שני לוחות מתחככים זה בזה

הלוחות נעים ובתנועתם יוצרים מספר מצבים:

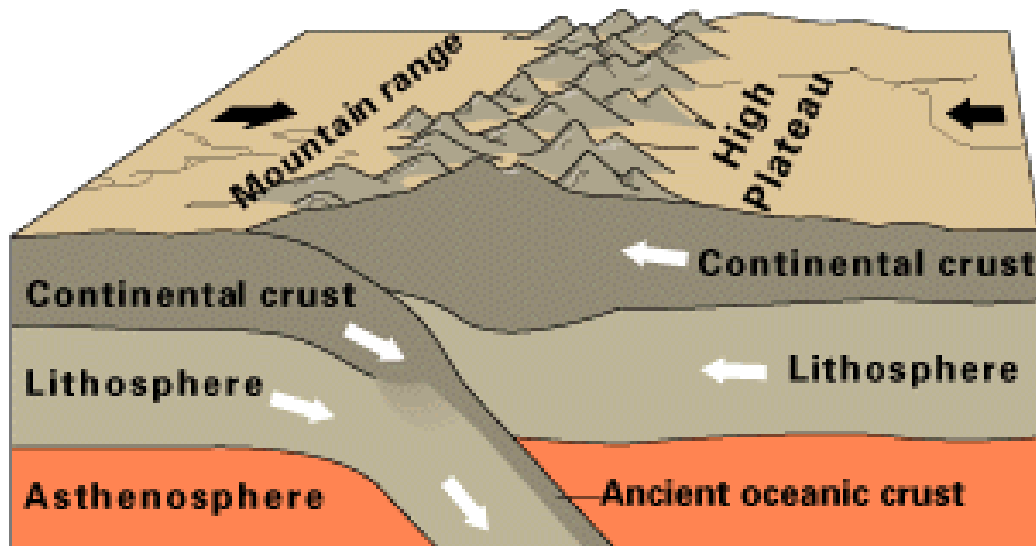
1. איזור הפחתה והתקרבות: כאשר הלוחות מתנגשים זה בזה.
 2. איזור החלקה: כאשר הלוחות מתחככים זה בזה.
 3. איזור מתיחה, פתיחה, התרחקות (כל השמות מביעים רעיון זהה).
- מצבים אלה גורמים לשינויים ולתופעות טבע כגון: התפרצויות געשיות, היווצרות אוקיאנוסים, הרים וכו'.

Oceanic-continental convergence

הפחתה – התנגשות בין לוח יבשתי לאוקייני

בעת התנגשות בין הלוחות יורד אחד אל מתחת למשנהו. הדבר גורם להיווצרות תעלות, לקימוט ולפריצת המגמה המצויה בלחץ גבוה החוצה.

Continental-continental convergence

התקרבות – בין לוחות יבשת

מפגש בין לוחות יבשה יכול לגרום למספר תופעות:
 קימוט – יצירת שרשרת הרים, רעידת אדמה, התפרצות געשית
החלקה - אזור חיכוך בין לוחות

תנועת הלוחות באזורינו

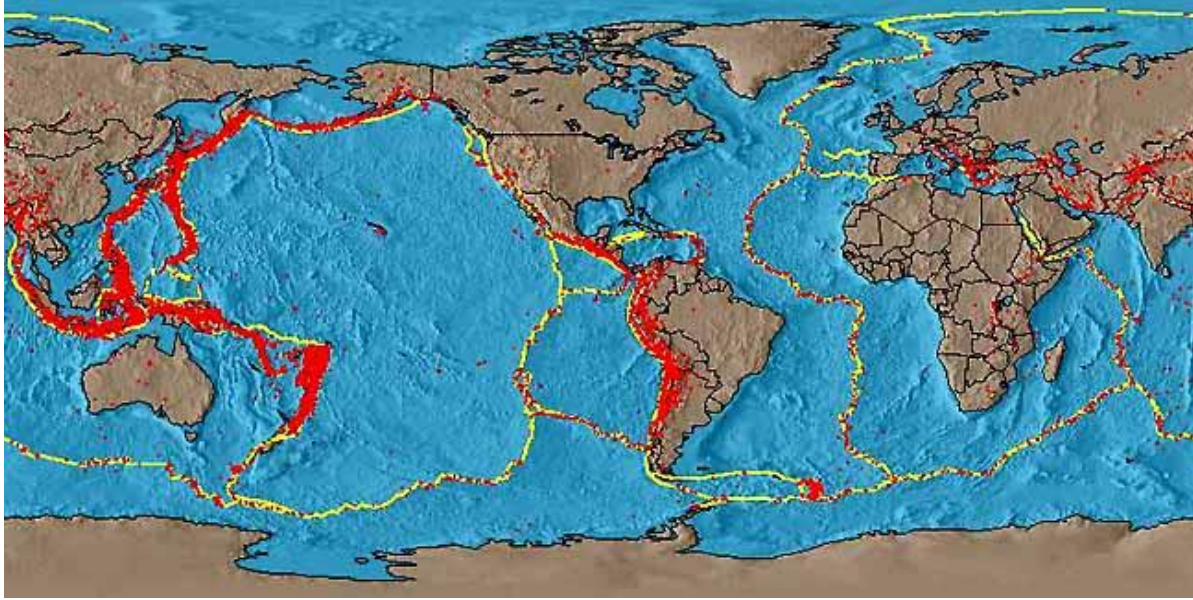
אזורי קימוט בעולם

הרים נוצרים ע"י התקרבות של לוחות טקטוניים.
קיימים שלושה קימוטים:

- הקימוט הקלדוני (הקדום ביותר)
- הקימוט ההרציני (התיכון)
- הקימוט האלפיני (הצעיר ביותר)

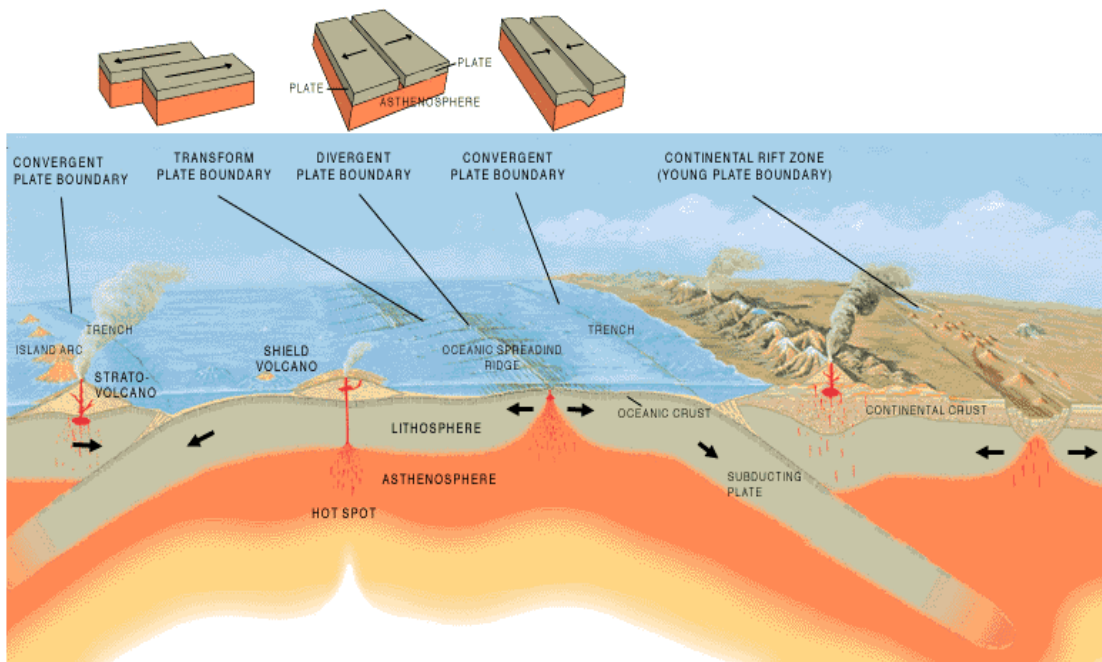
ככל שהקימוט עתיק יותר, רכס ההרים נמוך יותר, כי הוא נשחק ומתבלה במשך מספר שנים רב יותר. הרי קמטים הצעירים הם הגבוהים בעולם. (ההימלאיה, הרוקיס, האנדים ועוד)

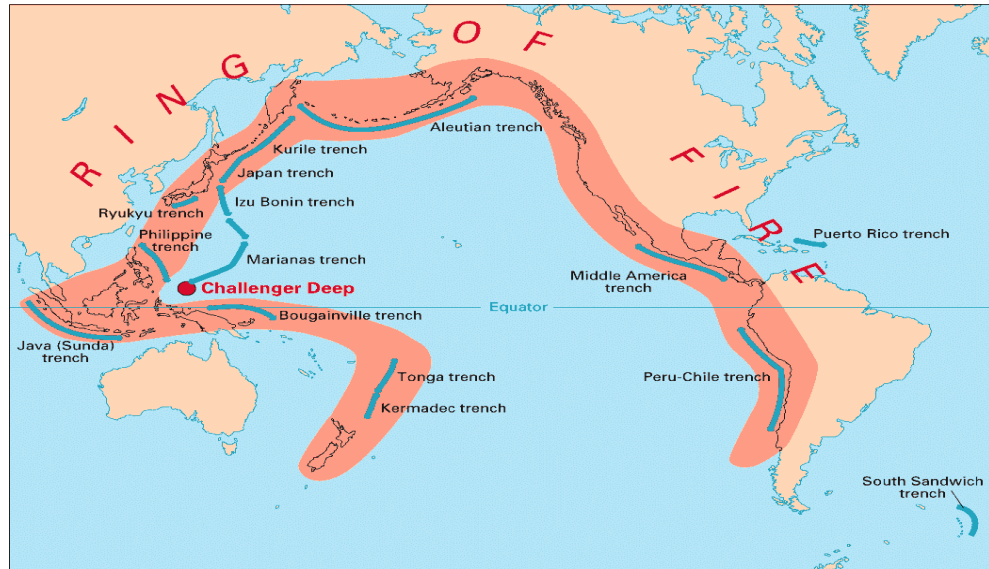
הרים נוצרים גם ביבשה אך גם באוקיינוסים. בעיקר כתוצאה של מפגש לוחות.

כל הקווים הצהובים מסמנים רכסים תת ימיים.
 כל הקווים האדומים מסמנים את "טבעת האש" האזור הגעשי של העולם.

תנועת הלוחות גורמת גם לתופעות געשיות.

טבעת האש היא טבעת העוברת במקום מפגש של לוחות.

המפגש בין הלוחות יוצר התפרצויות געשיות ולכן נקרא האזור בשם זה

תופעות טבע גיאולוגיות

כדי להסביר התרחשותן של תופעות גיאולוגיות יש לבדוק במפה גיאולוגית שמות של לוחות טקטוניים אשר מתחככים / נפגשים.

- רעידת אדמה - שחרור לחץ / אנרגיה בעת חיכוך או מפגש בין לוחות טקטוניים - לאורך קווי שבר, ב"טבעת האש" סביב האוקיאנוס השקט, באזורי קימוט אלפיני צעיר. סולם ריכטר מודד את עוצמת הרעש לפי כמות האנרגיה שהשתחררה. התמודדות ע"י חיזוק מבנים ובנייתם בהתאם לתקן עמיד לרעידות אדמה, הכשרת צוותי חילוץ והצלה. במדינות מתפתחות מספר הנפגעים גבוה יותר וההרס רב יותר בשל איכות בנייה לקויה וחוסר צוותי חילוץ והצלה.
- צונאמי - גל גאות ענק שנוצר מרעידת אדמה חזקה בלב הים. הגל צומח לגובה רב ככל שהוא מתקרב אל המים הרדודים שבקרבת החוף, עקב עליית קרקעית הים ודחיסת האנרגיה לעובי קטן יותר של מים. הגל גורם להרס רב בחופים ולקורבנות בנפש. דרכי התמודדות - מערכת אתרעה ופינוי אוכלוסייה מהחוף למקומות גבוהים יותר ורחוקים יותר, בניית חומות / סכרים - צורך בהון רב
- הר געש - נפוץ באזורי מפגש לוחות, ב"טבעת האש" סביב האוקיאנוס השקט, ובאזורי "פתיחה" / התרחקות בין לוחות טקטוניים, באזורי "נקודה חמה". פליטה של אפר געשי, לבה, גזים רעילים. עלול לקבור כפרים למרגלותיו, קורבנות בנפש, זיהום אוויר וגשם חומצי. יש מדינות (במיוחד מתפתחות) שבהם מתיישבת אוכלוסייה חקלאית כפרית רבה למרגלות הר הגעש. יתרונות – תיירות, אדמה חקלאית פורייה, מקור למתכות.

דוגמאות לשאלות העוסקות בתופעות גיאולוגיות

1. . עיין באטלס במפה של המזרח התיכון פיסית ואתר את איראן.
לפניך שלוש קבוצות של אזורים באיראן: (20 נק')

קבוצה 1: - הרי הזגרוס, הרי האלבורז

קבוצה 2 – מדבר המלח הגדול (דשתי כויר), מדבר החול הגדול (דשתי לוט)

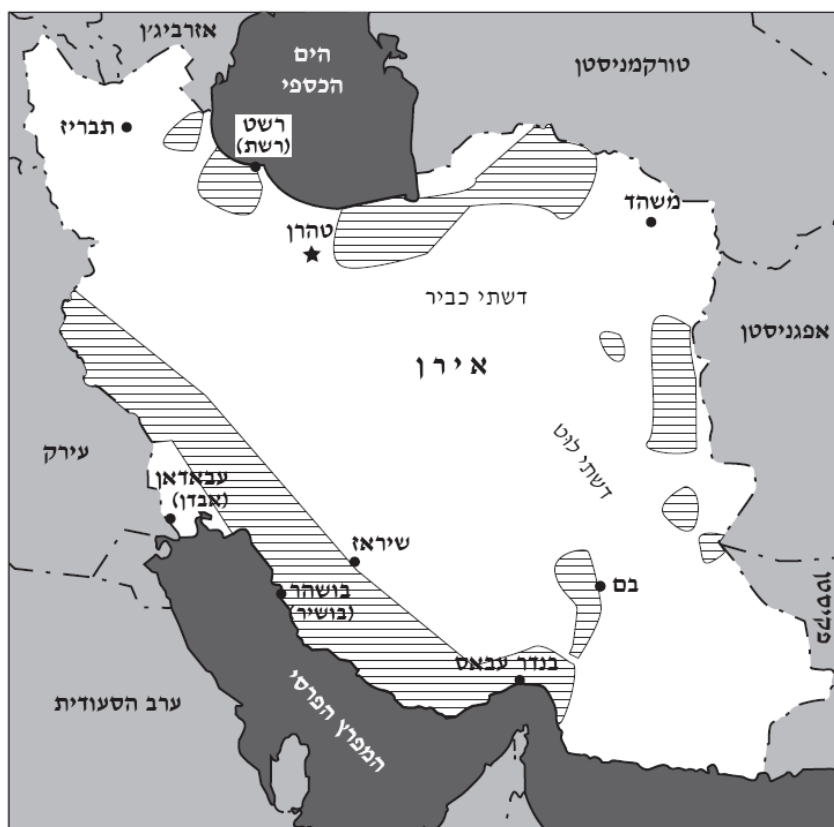
קבוצה 3 – חוף המפרץ הפרסי, חוף הים הכספי.

א. ציין מהו העיקרון הגיאוגרפי שעל פיו חולקו שלוש הקבוצות.

ב. בחר אזור אחד מכל קבוצה וציין שני מאפיינים פיסיים שונים שלו.

2. רעידות אדמה באיראן :

עיין במפה שלפניך: ובמפה גיאולוגית עולמית באטלס. (20 נק')

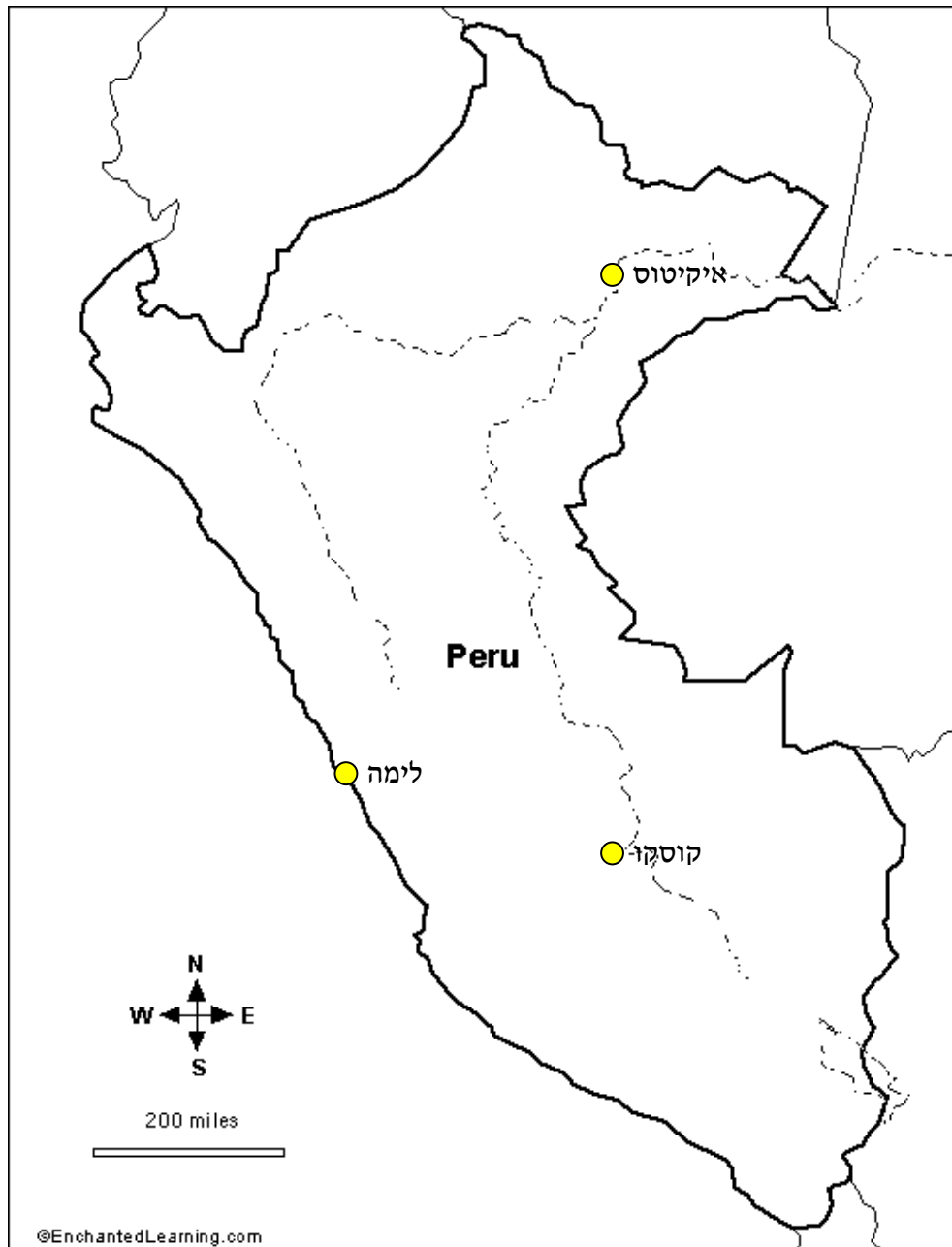
מקרא:

אזורי רעידות אדמה

- א. תאר את תפרוסת רעידות האדמה באיראן.
 ב. מהי הסיבה העיקרית לכך שבאיראן יש כל כך הרבה רעידות אדמה?

לפניך מפה סכמטית של פרו. עיין במפה ובמפת אמריקה הדרומית באטלס וענה:

3. יחידות נוף

א. חלק את פרו לשלוש יחידות נוף בולטות. ציין את מיקומה של כל אחת מהיחידות שהגדרת (15 נק')

ב. בחר באחת מיחידות הנוף ותאר שני מאפיינים פיסיים שלה.

ג. ציין שתי תופעת טבע גיאולוגיות שקשורות במיקום הגיאוגרפי של פרו והסבר את הקשר בין תופעות אלו למבנה הנוף בחבל

4. אינדונזיה-מיקום גיאוגרפי

אינדונזיה היא מדינת איים, המורכבת מאיים בסדרי גודל שונים.

א.תאר את מיקומה של אינדונזיה. (קוי אורך ורוחב, מיקום בכדור הארץ וביבשת). ציין שמות של שלושת האיים העיקריים

ב. ציין והסבר תופעת טבע גיאולוגית קיצונית אחת שקשורה במיקום הגיאוגרפי של אינדונזיה. היעזר במפות גיאולוגיות עולמיות.

5. הפיליפינים היא מדינת איים, המורכבת מ- 7,000 איים שונים.

א. תאר את מיקומה של הפיליפינים. (קוי אורך ורוחב, מיקום בכדור הארץ וביבשת). ציין שמות של שני איים עיקריים .

ב. ציין והסבר תופעת טבע גיאולוגית קיצונית אחת שקשורה במיקום הגיאוגרפי של הפיליפינים. היעזר במפות גיאולוגיות עולמיות

פרק ד' - תהליכים גיאומורפולוגיים

תהליכים המעצבים את פני כדור הארץ והשפעתם על מרחב פיסי משתנה.

תופעות גיאומורפולוגיות עפ"י אזורי נוף

סוגי נופים	התופעה הנראית באטלס	דוגמאות לאזורים בעולם בהם ניתן לזהות את התופעה	השפעה על האדם ושימושים כלכליים
נוף קרחוני	פיורדים אגמים, ימות קרחוניות קרחונים הרריים מורינות מישורי סחף קרחוני אסטואר	מעל קווי רוחב 40 צפון ודרום רוסיה, צפון אירופה, סקנדינביה, קנדה וצפון ארה"ב. בחצי כדור דרומי: דרום צילה וניו זילנד. אזורים הרריים מעל 4000 מטר	חיובי: ניתן לנצל מפרצים ואסטוארים לבניית נמלים דיג באוקינוסים. מישורי סחף פוריים לחקלאות תיירות חורף ובעיקר סקי שלילי: קופא בחורף ולכן מוגבל רק לעונת הקיץ
נוף נהרי	קו פרשת מים אגן ניקוז בסיס סחיפה דלתא נפתולים עמק נהר ביצות	כל אזור שיש בו עמקי נהרות.	חיובי: חקלאות, שתייה השקייה, אנרגיה, דיג הידרואלקטרי, תחבורה נהרית (הובלת סחורות ע"ג דוברות) שלילי: הצפות בעונת החורף ביצות: גורם מסוכן למחלות שבבסיסם מים עומדים
נוף מדברי	חולות חוליות חמאדות ימות מלח מלחות – ביצות מלח	אזורים מדבריים בעולם בעיקר מדבריות צפון אפריקה מצרים, תוניס, אלג'יריה ומרוקו	חיובי: שלילי: מהווה קושי בעבירות לא ניתן לגדל גדולים חקלאיים
נוף קארסטי	מערות דולינות טרשוניים נטיפים וזקיפים (הערה: הקארסט יופיע בצורה של תרשים או אנימציה)	קרואטיה, סלובניה ארצות הברית – מערת קנטאקי. נוצרים באזורים ממוזגים.	חיובי: אטרקציה תיירותית.
נוף הנוצר ע"י גלי הים	מפרצונים משטחי גידוד (משטחי סלע שיושרו ע"י הים)	חופי צבירה חופי נסיגה כל קו חוף על פני הגלובוס	חיובי: דיג, שיט ותיירות שלילי: סערות והרס החוף כתוצאה מסופות טרופיות או התחממות גלובלית

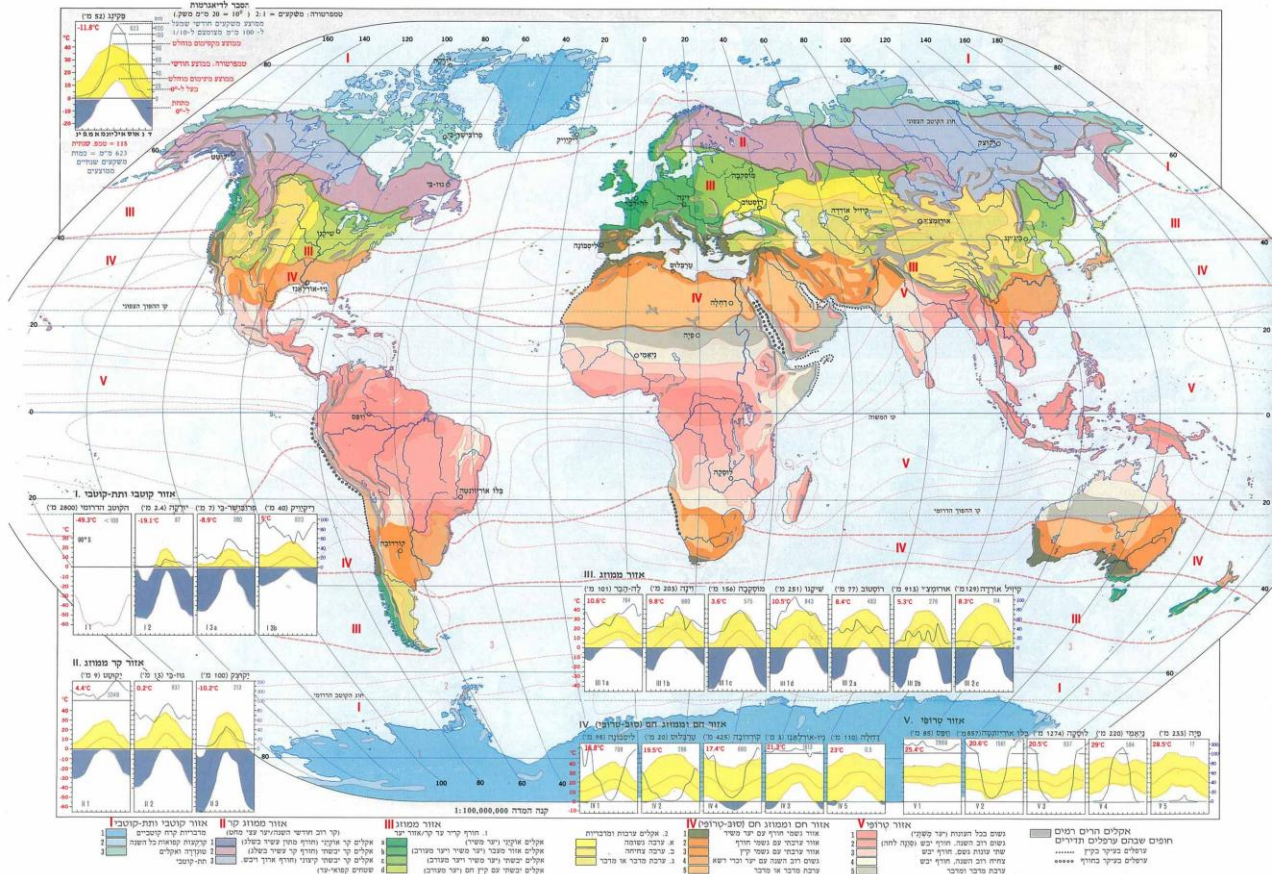
דוגמאות לשאלות העוסקות בתופעות גיאומורפולוגיות

1. הימות בפינלנד
 - א. בחלקה הדרומי של המדינה בולטת תופעה מורפולוגית ייחודית הימות. הסבר כיצד נוצרו הימות ואת תפקידן ברשת הניקוז של המדינה.
 2. השאלות מתייחסות לנהר הפו שבצפון איטליה
 - א. ציין והסבר שלוש תופעות הקשורות לנוף נהרי.
 - ב. האם ניתן למצוא באזור נוף מדברי? (הסבר מדוע)
 3. מדינות צפון אפריקה (אלגיריה, תוניסיה ומרוקו)
 - למרות היותם מדינות בעלות אקלים מדברי ניתן למצוא בהם ימות
 - א. מהו השם של ימות אלו? וכיצד הם נוצרו?
 - ב. ציין שני מאפיינים ייחודיים לימות אלו?
 4. המדינות קרואטיה וסלובניה ידועות בנוף הקארסטי שלהם.
 - א. מהו נוף זה ובאיזה סוג סלע הוא נוצר?
 - ב. הסבר תופעות נוף יחודית אחת הנוצרת בנוף זה?
 - ג. מהי התועלת הכלכלית שהאדם יכול לנצל באזורים קארסטיים.
 5. באי ניו זילנד מצוי חבל ארץ הקרוי פיורדלנד.
 - א. מהו פיורד? איזה סוג של נוף מייצגים פיורדים?
 - ב. הבא אזור נוסף בעולם שבהם קיימת תופעה זו והסבר מדוע דוקא באזור זה?
 - ג. הבא יתרון אחד וחסרון אחד להיווצרות פיורדים.
 6. נהר הדנובה זורם במדינות הונגריה ורומניה.
 - א. זהה לאורך הנהר שתי תופעות הקשורות לנוף נהרי.
 - ב. הסבר שני יתרונות ושני חסרונות להיווצרות נהרות באזורים הממוזגים של העולם.

פרק ה' - אקלים : אזורים, מאפיינים וגורמים.

- אזורי אקלים
טרופי, מדברי, ממוזג, ממוזג קר, קוטבי
ניתוח מפת אזורי אקלים עולמית
- מאפייני אקלים
טמפרטורות, כמויות משקעים, משרע טמפרטורות, משטר משקעים (חורף קיץ, כל השנה)
- הגורמים להיווצרות אזורי האקלים השונים בעולם:
גורמים גלובליים – מיקום על פני כדור הארץ המרחק מקו המשווה ומהקטבים
גורמים אזוריים ומקומיים – היוצרים שונות בין אזורי אקלים: גובה, הצפנה, זרמי ים, מדבר ב"צל גשם".
גורמים להיווצרות מדבריות "חמים וקרים".
- תופעות אקלים יחודיות: אפקט החממה, גשם חומצי, מונסון, הוריקאן, טייפון.
השפעה על האדם (חקלאות תיירות ייצור אנרגיה נקייה) (שמש, רוח)

מפת אזורי אקלים עולמית

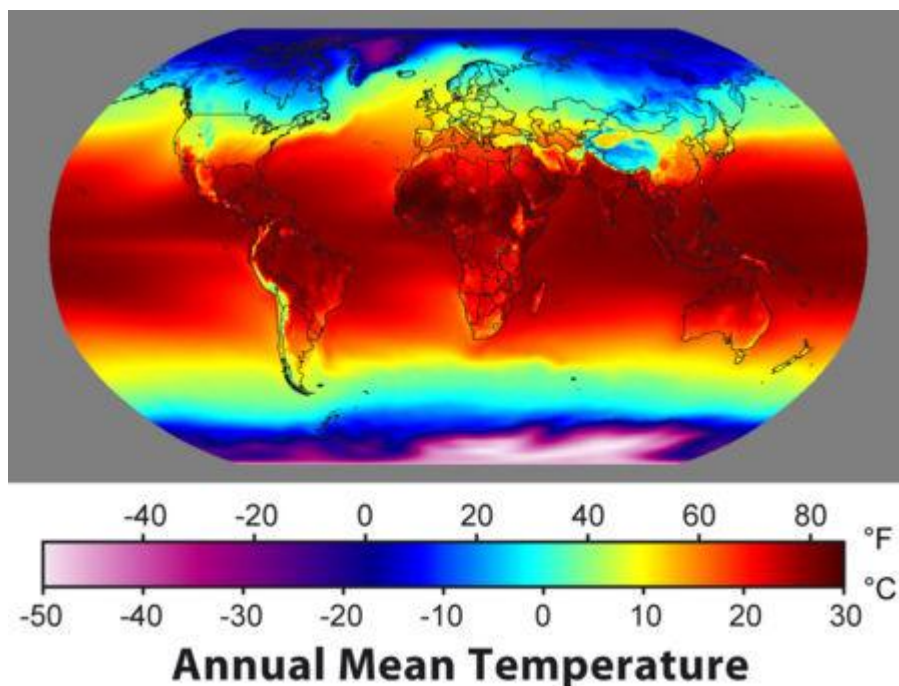

סוגי אקלים

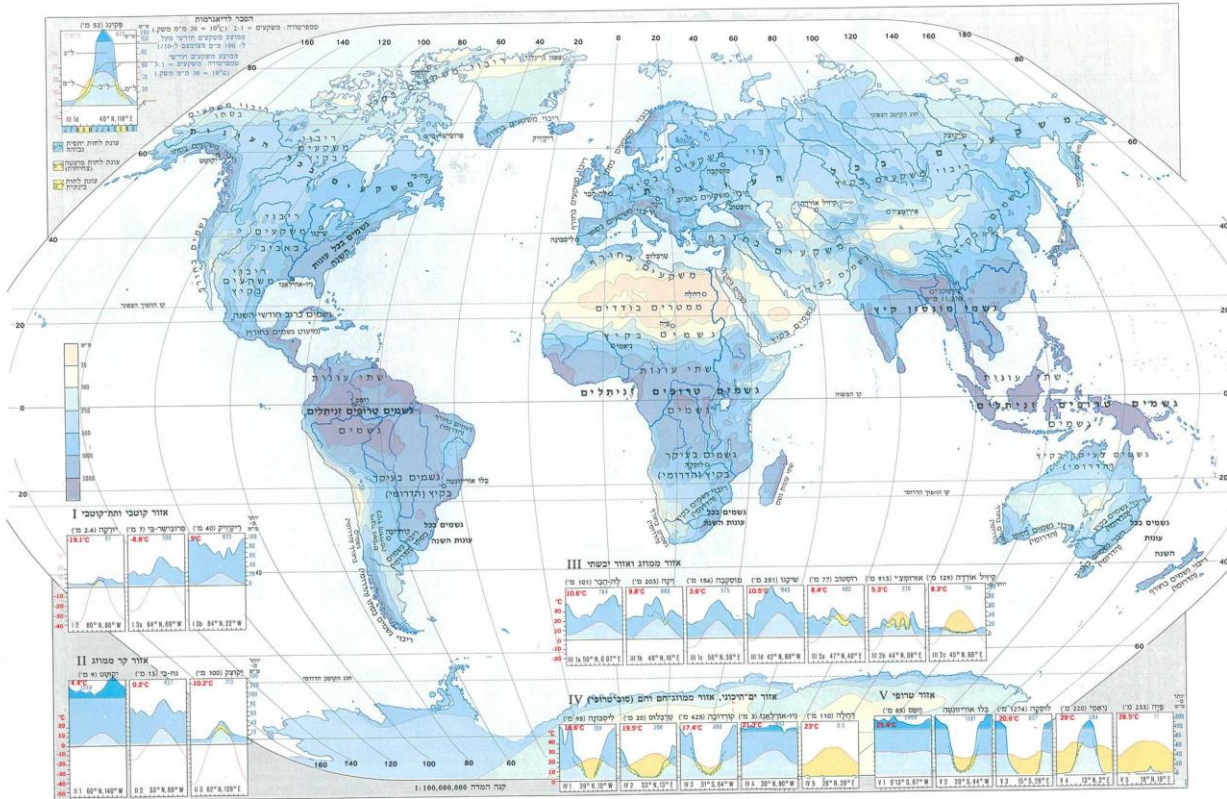
חשוב לאתר את המדינה במפת אקלים של היבשת ולראות את סוג האקלים לפי האותיות הרומיות I, II, III, IV, V

- אקלים טרופי - באזורים הסמוכים לקו המשווה. לחות רבה, טמפרטורות גבוהות בממוצע שנתי מעל 18 מעלות ומשרע טמפרטורות קטן, משקעים רבים, כיסוי של ג'ונגלים (יערות הגשם), גידולים טרופיים שזקוקים לחום ומים רבים - קפה, תה, קקאו, קנה סוכר.
- אקלים מדברי - לחות נמוכה, כמות משקעים שנתית מתחת ל 200 מ"מ, משרע טמפרטורה גדול, סופות חול, סכנת שיטפונות, קושי להתיישבות, מחסור במים ואדמות מלוחות.
- אקלים ממוזג (סובטרופי כולל ים תיכוני) - קיץ חם ולרוב בלי גשם, חורף קריר וגשום, אקלים נוה לאדם ולחקלאות. משרע טמפרטורה גדול יותר ככל שמתרחקים מהים.
- אקלים ממוזג קריר עד קר - בצפון-מרכז אירופה וצפון ארה"ב בערך בין קו רוחב 50 עד 70. בחורף קר מאוד ומושלג, בקיץ חמים ויכול לרדת גשם גם בקיץ. משרע טמפרטורה גדול.
- אקלים קוטבי - קר מאוד כל השנה וקפוא, לחות נמוכה ומעט משקעים - מדבר קוטבי. קושי לחיות.
- אקלים הרים רמים - בהרים גבוהים מעל 3000 מ'. קיפאון כל השנה, שלג עד. חורף קר מאוד. קושי לחיות בשל קשיי נגישות וחוסר חמצן. סכנת מפולות שלגים. אתרי סקי - תיירות.

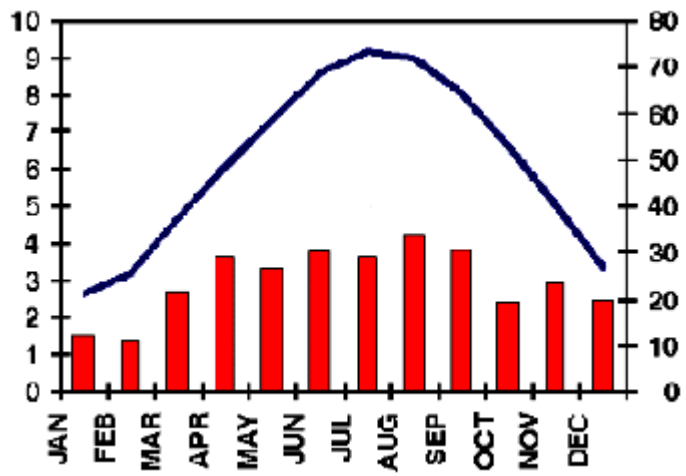
מפת טמפרטורה

מפת משקעים שנתית עולמית

קלימוגרף – גרף אקלימי המראה נתוני טמפרטורה וכמויות משקעים בתחנה מסוימת.

העמודות מראות את כמות הגשם בחודשי השנה השונים. קו רצוף מראה את הטמפרטורה. ציר Y השמאלי מראה את כמות המשקעים. ציר Y ימני מראה את הטמפרטורות. יש לבדוק מהי הטמפרטורה הגבוהה ביותר ומהי הנמוכה ביותר ובאיזה חודשים ולחשב משרע (הפרש) טמפרטורה לפי כמות המשקעים השנתית הכוללת (לחבר את העמודות במידה ולא מצוין כמות שנתית) ניתן לקבוע את סוג האקלים. לבדוק באילו חודשים ועונות יורד עיקר הגשם - להבחין בין קיץ לחורף ולזכור שבחצי כדור דרומי ובמדינות המושפעות מגשמי מונסון הגשמים ירדו בעיקר בחודשים אפריל עד ספטמבר.

גורמים המשפיעים על האקלים – גורמים עולמיים

זוית הקרינה – קו הרוחב
מערכת הלחצים והרוחות העולמית

גורמים המשפיעים על האקלים – גורמים מקומיים

- **גובה** - ככל שעולים בגובה הטמפרטורות נמוכות יותר, וכמות המשקעים בדרך כלל עולה.
- **מרחק מהים** - ככל שקרובים לים הלחות גבוהה יותר ולכן יותר משקעים, ולהיפך ככל שרחוקים מהים. ככל שקרובים לים הטמפרטורות פחות קיצוניות ומשרע (הפרש) הטמפרטורות נמוך יותר בשל השפעת הים המתנת, ולהיפך ככל שרחוקים מהים.
- **קו רוחב** - בחצי כדור צפוני ככל שמצפינים כך קרינת שהמש חלשה יותר והטמפרטורות נמוכות יותר ולהיפך. בחצי כדור דרומי ככל שמדרימים קר יותר.
- **זרמי ים** - משפיעים רק על חופי אוקיאנוסים. בחוף שמושפע מזרם ים חם אין קיפאון והדבר חיוני לתחבורה ימית סדירה, הלחות גבוהה יותר, משקעים רבים יותר וטמפרטורות חמימות. בחוף שמושפע מזרם ים קר יש מעט התאדות, מעט לחות, מעט משקעים, אפשרות למדבר חופי, סכנת קיפאון בחורף.
- **מחסומי הרים** - תופעת "צל גשם" - במקום נמוך מוקף הרי או לרגלי רכס הרים כמות המשקעים נמוכה. בצד שפונה אל הרוח האוויר עולה, הטמפרטורה יורדת, הלחות עולה ויותר משקעים. כאשר האוויר עובר את פסגות ההרים הוא יורד ומתחמם ומתייבש ויכול ליצור מדבר - לדוגמא מדבר יהודה

תופעות אקלימיות ייחודיות

- **סופות טרופיות** (טייפון באוקיאנוס השקט, ציקלון במדינות סביב האוקיאנוס ההודי, הוריקן במדינות האיים הקריביים וחופי אוקיאנוס האטלנטי) - כמות רבה של גשמים, רוחות 120-300 קמ"ש. סופה שנוצרת מעל מים חמים ומקבל מהמים החמים ומהלחות את האנרגיה (הדלק) לסופה. גורמת לבזק רב לתשתיות ולמתקני חוף, הצפות, פגיעות בנפש, גלי ענק וגאות בים. נחלשת מעל ליבשה.
- **טורנדו** - מערבולת של רוחות חזקות מאוד עד 500 קמ"ש מעל שטחי יבשה נרחבים. משפך צר כהה שיורד לקרקע מענן סערה. נזק נקודתי רב. המשפך ינק ושואב אליו חפצים.
- **קיפאון** - באזורים הסמוכים לקוטב. קיפאון של הים. כולל באזור המושפע מזרמי ים קרים. הדבר פוגע בתחבורה הימית - שיתוק נמלי ים למספר חודשים.
- **שיטפונות** - באזורים נמוכים / מישוריים ושטוחים כאשר יכולת הניקוז נמוכה. בעת ירידת כמות רבה של גשמים לדוגמא בסופה טרופית או בגשמי המונסון בדרום מזרח אסיה בקיץ. נהרות עולים על גדותיהם (גם בעת הפשרת שלגים באביב מההרים) וגורמים להצפות ושיטפונות. השיטפונות גורמים נזק לשטחים ולגידולים חקלאיים, הרס כפרים (כולל מפולות בוץ) וקורבנות בנפש.

- **גשמי מונסון** - מונסון זו רוח ים יבשה באזור דרום מזרח אסיה והודו. בקיץ הרוח נושבת מהים ליבשה (רוח דרום מערבית) ומכניסה לחות רבה וגורמת לגשם רב. בחורף מדובר על מונסון יבש עם רוח מהיבשה אל הים (רוח צפון מזרחית).
- **בריזה** - רוח ים - יבשה בקנה מידה אזורי קטן יותר מהמונסון. ביום היבשה חמה יותר מהים ונוצר ביבשה לחץ אוויר נמוך ובים לחץ אוויר גבוה. לכן ביום הבריזה מהים ליבשה ומכניסה לחות ואוויר קריר יותר. בלילה המנגנון מתהפך והיבשה קרה יותר מהים והלחץ ביבשה גבוה ובים נמוך ולכן נושבת רוח מהיבשה אל הים.
- **תופעת "אל ניניו"** - בחופי פרו ואקוודור. בסביבות חג המולד בדצמבר חלה התחממות של מי האוקיאנוס בקירבת פרו ואקוודור. במצב נורמלי המים בחופי פרו קרים ועשירים בחומרי מזון ומינרלים ולכן יש ענף דייג משגשג. בעת אירוע "אל ניניו" המים חמים מהרגיל, נפסקת עליית חומרי מזון מהעומק וההגה נפגעת. גם האקלים משתנה - במצב נורמלי יש בחופי פרו יובש ומדבר ובעת אירוע אל ניניו בשל המים החמים מתחילה התאדות ויורדים גשמים חזקים, בעוד שבצד השני של האוקיאנוס השקט - באזור אוסטרליה ואינדונזיה מורגשת בצורת.
- **סוגי מדבריות** - מדבר קר באזור הקוטב, סיביר, גירנלנד. מדבריות חמים - "רצועת המדבריות העולמית" בין קו רוחב 15-30 ומדבר "צל גשם" למרגלות הרים. מדבר חופי בשל זרם ים קר. מדבר יכול להיות במרכז יבשת בשל ריחוק ממקור הלחות של הים.
- **מידבור** - תופעה של התפשטות המדבר אל עבר אזורים שקודם לכן לא היו מדבר. התרחבות שטח השימון על חשבון שטחי המזרע. אזורים בשולי מדבריות נתונים בסכנת מידבור. המידבור נגרם בשל פעילות האדם שכוללת רעיית יתר וניצול יתר של הקרקע וחשיפתה מצמחייה, וגם ע"י התחממות כדור הארץ ושינויי האקלים. המידבור עלול לגרום לנדידה של אוכלוסייה אל עבר אזורים פוריים יותר עם מים ולגרום ללחץ של אוכלוסייה על ערים גדולות.
- **בצורת** - מיעוט משקעים בשנה מסוימת. פגיעה בחקלאות ובמקורות המים.
- **סופות חול** - באזורי מדבר חול כאשר החול יבש ומנשבת רוח חזקה. הדבר עלול להגביל את הראות ולשבש את התחבורה (תופעת "אובך").

דוגמאות לשאלות העוסקות בתופעות אקלים

1.

א. ציין מהו סוג האקלים העיקרי השורר באינדונזיה? תאר את מאפייני הטמפרטורה והמשקעים של אקלים זה. היעזר במפות אקלימיות של היבשת ושל העולם.
 ב. ציין תופעת טבע אקלימית קיצונית ששכיחה באינדונזיה. תאר את מאפייניה העיקריים ואת השפעותיה על האיים.

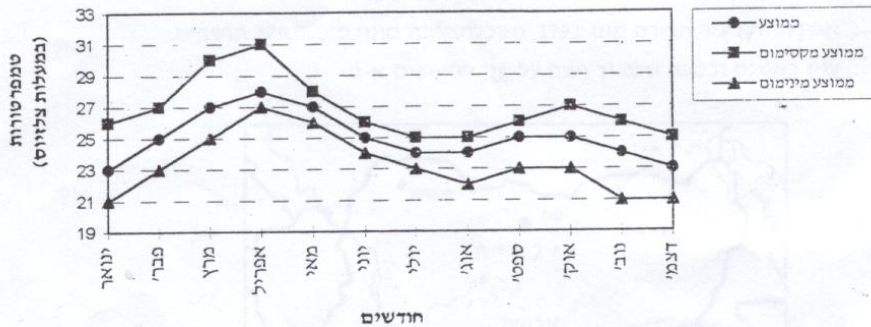
2.

א. ציין את סוג האקלים ששורר בשבדיה. תאר את מאפייניו העיקריים מבחינת טמפרטורה ומשקעים.
 ב. לפניך נתונים אקלימיים של שתי ערים - סטוקהולם וקירונה. ציין לאיזו עיר מתאימים נתוני כל תחנה.
 ג. ציין והסבר מהו הגורם העיקרי המשפיע על ההבדלים בין הערים

טמפרטורה יולי	טמפרטורה ינואר	כמות משקעים שנתית	
15	-3	815 מ"מ	תחנה 1
23	2	575 מ"מ	תחנה 2

3. ניגריה

לפניך נתונים על משרע הטמפרטורה באחד האזורים בניגריה.

א. עיין בנתונים וחלק לפיהם את השנה לעונות. הסבר את החלוקה.
 ב. חלק את ניגריה לשלושה אזורים על פי כמות המשקעים השנתית, וציין את עונת המשקעים בכל אחד מהאזורים.

4. א. אוקראינה נמצאת בתחום האקלים הממוזג. אך ישנם הבדלים אקלימיים בולטים בין צפון המדינה ודרומה. ציין שלושה הבדלים אקלימיים.
 ב. פרט שלושה גורמים המשפיעים על השונות האקלימית באוקראינה.

5. תאר והסבר בקווים כלליים את סוגי האקלים בהרי האנדים (דרום אמריקה) מצפון לדרום.

6. קזחסטן

א. תאר את המאפיינים (משקעים, טמפרטורות) של האקלים השורר במרכז המדינה, באזור שמצפון מזרח לימת ארל.

ב. ציין גורם אקלים אחד המשפיע על המשקעים והטמפרטורות באזור זה, ותאר את השפעתו עליהם.

7. א. רומניה נמצאת בתחום האקלים הממוזג. תאר את מאפייניו של אקלים זה.
ב. לפניך טבלה, ובה נתוני טמפרטורות משלוש תחנות ברומניה.

התחנה	טמפרטורה ממוצעת בקיץ	טמפרטורה ממוצעת בחורף
חוף הים השחור (קונסטנצה)	22.9	3.9
בוקרסט	23.9	1.0
קלוז'	18.7	-1.9

תאר את ההבדלים בין נתוני הטמפרטורה בתחנות השונות, והסבר את הגורמים להבדלים אלה.

8. זהה שני אזורים אקלים שונים בחצי האי האיברי. תאר את מאפייניו של כל אחד מהם, והסבר שני גורמים להבדלים בין האזורים.

פרק ו' – כלכלה, מדדים ורמת פיתוח

- מבנה תעסוקה
- תל"ג, תמ"ג
- צריכת אנרגיה
- הרכב היצוא או היבוא
- תרומת הענפים הכלכליים
- מדדי פיתוח כלכליים
- מדדי פיתוח בתחומי החברה והרווחה
- מדדי פיתוח בתחומי הטכנולוגיה והתשתיות.

הפרק הכלכלי בבחינה מבטא שילוב של יכולת ניתוח של מפות כלכליות עם יכולת הבנה של טבלאות, גרפים ונתונים שונים אודות המדינה או האזור. שאלות מן התחום הכלכלי מלוות בטבלה או טבלאות משוות בין מדינות שונות. התלמיד נדרש לנתח את הטבלאות ולהסיק מסקנות מן הנתונים תוך התבססות על המפות הכלכליות באטלס. ענפי כלכלה מלמדים האם המדינה מפותחת או מתפתחת.

נגדיר את המושגים העיקריים:

מבנה תעסוקה – התפלגות המועסקים במשק עפ"י מגזרים:

מגזר ראשוני - אחוז המועסקים בחקלאות
מגזר שניוני – אחוז המועסקים בתעשייה
מגזר שלישוני – אחוז המועסקים במסחר ובשירותים

- המגזר הראשוני כולל (חקלאות, דיג, ייעור, כרייה וחציבה) העובדים במגזר זה עוסקים בהפקת תוצרת ומשאבי טבע מן היבשה או הים. רוב המוצרים הראשוניים יעברו עיבו נוסף
- המגזר השניוני (תעשייה) העובדים במגזר זה מייצרים מוצרים וסחורות מחומרי הגלם. חלק מחומרי הגלם הופקו במגזר הראשוני.
- המגזר השלישוני (שירותים) העובדים במגזר זה אינם מייצרים מוצרים אלא עוסקעם בפעילויות הקשורות במסחר ובהפצה שלהם. בכנקאות, בביטוח, במנהל, בהובלה, בתיירות, בבריאות, בחינוך ובבידור.

בשנים האחרונות התפתחו מגזרים נוספים מתוך המגזר השלישוני. אלה מאפיינים בעיקר מדינות מפותחות

- מגזר רביעוני הכולל שירותים הקשורים במידע – שרותי מחקר ופיתוח, עיבוד נתונים, טכנולוגיה ותקשורת המידע, כלכלת מידע, ייצור מידע, שיתוף במידע וייעוץ.
- מגזר חמישוני, הכולל שירותים ברמת החיים, איכות חיים, מדיה ותרבות: שרותי אינטרנט, רפואה אלטרנטיבית, רפואה הקשורה לאיכות החיים, הפקות למיניהם, אירועי תרבות וכדומה.

תל"ג - תוצר לאומי – סך כל שווי הסחורות והשירותים שיוצרו במדינה, וההכנסות שמקורן בחו"ל במשך שנה.

תמ"ג – תוצר מקומי גלמי – חיבור כל ההכנסות מן הסחורות והשירותים המיוצרים בתחומיה של מדינה מסוימת.

מדד זה מתייחס רק להכנסות מפעילויות כלכליות שהתבצעו בתחומי המדינה על ידי כלל תושבי המדינה.

כל אחד מן המדדים הללו נמדד גם באממעות חלוקתו למספר תושבי המדינה וכך אנו מקבלים בהתאמה :

תל"ג לנפש ותמ"ג לנפש.

מה משמעות הנתונים?

שני המדדים מאפשרים להשוות את רמות הפיתוח הכלכלי של המדינות השונות. הנתונים מראים כי התמ"ג לנפש גבוה במדינות המפותחות ונמוך במדינות המתפתחות.

כיום בעידן הגלובלי קשה לחשב את התל"ג של המדינות השונות, כיוון שתושבים ועסקים רבים נעים ממדינה למדינה ויש קושי בפיקוח על הכנסותיהם. ולכן לעיתים דווקא המדד תמ"ג לנפש הקשור לפעילויות הכלכליות שהתבצעו בתוך המדינה הוא יותר אמין ויותר משקף את החוסן הכלכלי של המדינה.

התמ"ג לנפש – הוא מדד של עושר ורווחה כלכלית, אך הוא הקרוב ביותר לנתוני ההכנסה השנתית הממוצעת של תושבי המדינות.

הרכב היצוא או היבוא - מלמד האם המדינה מייצאת חומרי גלם או מוצרים מוגמרים. חומרי גלם נמכרים בדרך כלל בזול יותר מאשר מוצרים מוגמרים שעברו עיבוד. ככל שהמוצר מכיל בתוכו מרכיבי ידע מחירו כמובן גבוה יותר.

מדינות מתפתחות מייצאות בעיקר חומרי גלם לא מעובדים. מדינות מפותחות מייצאות בעיקר מוצרים מעובדים.

בשנים האחרונות עם העלייה ברמת הפיתוח מרכיבי הידע נכנסו גם למדינות המתפתחות כמו הודו וסין ועל כן קשה לדעת בוודאות מי מהמדינות עוסק במכירת חומרי גלם ומי עוסק ביצוא מוצרים מעובדים.

• צריכת אנרגיה

צריכת אנרגיה לנפש – הוא מדד כלכלי המתאר את סך כל השימושים במקורות אנרגיה שונים במדינה לנפש בשנה.

צריכת אנרגיה לנפש תלויה ברמת הפיתוח של המדינה וברמת החיים של תושבי המדינה. ככל שהמדינה מתועשת יותר – היא צורכת יותר אנרגיה כדי לתפעל את המיכון התעשייתי ואת הטכנולוגיות המתקדמות שבהן משתמשים בכל תחומי הכלכלה.

כמו כן, ככל שרמת החיים של תושבי המדינה גבוהה יותר והם מקיימים אורח חיים מודרני יותר – הם משתמשים בשירותים ובמוצרים הצורכים יותר אנרגיה: מכוניות, מכשירי חשמל ביתיים, מיזוג אוויר וכדומה.

תרומת הענפים הכלכליים לתמ"ג - לוקחת בחשבון האם הרווח הנוצר הוא ע"י כוח אדם או ע"י מיכון.

הדבר בא לידי ביטוי גם בחקלאות וגם בתעשייה.

בענף החקלאות – רוב הכסף הנכנס לתמ"ג הוא כתוצאה מחקלאות עתירת כוח עבודה. במדינות הנחשלות והמתפתחות רוב המועסקים בחקלאות הם כפריים המעבדים את שדותיהם ותפוקתם קטנה מאוד.

במדינות המפותחות רוב התפוקה החקלאית היא תוצאה של מיכון מתקדם, שימוש באמצעים טכנולוגיים מתקדמים חדישים שלהפעלתם נדרש כוח עבודה מועט ואחוז מועסקים נמוך. והתרומה לתמ"ג היא הרבה יותר גבוהה.

בענף התעשייה – נוהגים לחלק את ענפי התעשייה לתעשייה עתירת עבודה לעומת תעשייה עתירת מיכון ו/או עתירת ידע.

במדינות המפותחות הצטמצם כוח העבודה העוסק בתעשייה ועבר לענפי השירותים. המכונות החליפו את העובדים ולכן התרומה של הענף התעשייתי לתמ"ג עלתה. במדינות מתפתחות רוב העובדים שעזבו את החקלאות עברו אמנם לתעשייה אך עדיין הם מרוויחים שכר נמוך ותרומתם לתמ"ג נמוכה יחסית למדינות המפותחות.

בשנים האחרונות גם המדינות המתפתחות (בעיקר הודו וסין) עוברים תהליכי תיעוש מהירים ורבים ממפעלי התעשייה (שנפתחו ע"י משקיעים מן המערב) צויידו במיכון מתקדם דבר שגרם לירידה בכמות העובדים מצד אחד אך גם לעלייה בתמ"ג לנפש מצד שני.

מדדי פיתוח כלכליים ונוספים –

יש מדדים רבים בתחום הכלכלי המעידים על רמת פיתוח במדינה. נסקור כמה מהם:

מדדי פיתוח כלכליים	מדינות מפותחות	מדינות מתפתחות
רמת מינוע מס' כל רכב ל 1000 נפש	גבוהה	נמוכה
רמת הכנסה	גבוהה	נמוכה
אחוז התושבים מעל קו העוני המוגדר ע"י המדינה	גבוה	נמוך
מדדי פיתוח בתחום החברה והרווחה		
שעור יודעי קרוא וכתוב שעור בערות	גבוה	נמוך
ביקוש לשירותי חינוך	גבוה	נמוך
אחוז הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה. מעיד על יכולת לשלם כסף ללימודים	גבוה	נמוך
שעור רופאים לנפש	גבוה	נמוך
מידת השימוש ברשת האינטרנט	גבוה	נמוך

דוגמאות לשאלות העוסקות בתופעות כלכליות

1. ספרד ופורטוגל

א. עיין בנתונים שלפניך על כלכלת ספרד ופורטוגל, וקבע איזו מהמדינות מפותחת יותר. בסס את תשובתך על נתונים משתי הטבלאות.

מבנה תעסוקה (אחוזים)
(2009)

המדינה	חקלאות	תעשייה	שירותים
ספרד	4.2	24	71.7
פורטוגל	10	30	60

תרומת החקלאות לתמ"ג (אחוזים)
(2009)

ספרד	3.3
פורטוגל	2.7

ב. ספרד וישראל מתחרות ביניהן על שיווק תוצרת חקלאית לאירופה. הסבר יתרון יחסי אחד של ספרד בתחרות זו.

2.

כלכלה ופיתוח

א. לפניך נתונים על כלכלת אירן בשנת 2006. עיין בהם וקבע את רמת הפיתוח הכלכלי של המדינה.

הבא שני נימוקים לקביעתך, על פי הנתונים.

(15 נקודות)

♦ ענפי הכלכלה באירן – על פי כוח העבודה והתרומה לתל"ג

ענף	מבנה כוח העבודה (באחוזים)	שיעור התרומה לתל"ג (באחוזים)
חקלאות	30	11.2
תעשייה	25	41.7
שירותים	45	47.1

♦ תל"ג לנפש לשנה – 8,700 דולר

ב. אירן היא אחת מיצואניות הנפט הגדולות ביותר בעולם. הבא שתי סיבות לכך.

הסתמך על המפות באטלס ועל הנתונים בסעיף א. (10 נקודות)

כלכלה ופיתוח

א. לפניך נתונים על הכלכלה של הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו.

תל"ג – 700 דולר בממוצע לנפש לשנה (הערכה)

מבנה התל"ג על פי מגזרים
(הערכה)

המגזר	השיעור (אחוזים)
חקלאות	55
תעשייה וכרייה	11
שירותים	34
סה"כ	100

על פי הנתונים, קבע מהי רמת הפיתוח של המדינה, והבא שני נימוקים לקביעתך.
(13 נקודות)

ב. הסבר שתי דרכים שבהן ניתן לנצל את הנתונים הטבעיים של הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו לשם פיתוחה. (12 נקודות)

3. כלכלה

א. אוסטרליה היא מדינה מפותחת.

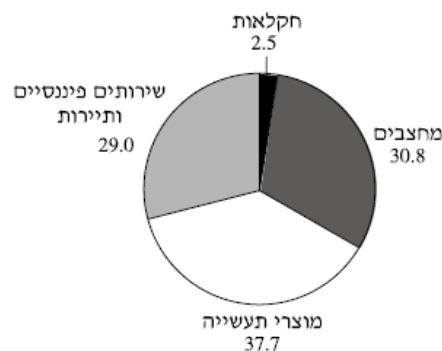
עיין בנתונים שלפניך על כלכלת אוסטרליה, והבא שני נימוקים התומכים בקביעה זו.
(10 נקודות)

התל"ג לנפש: 30,700 דולר לשנה.
שיעור המועסקים בענפים השונים:

שירותים	תעשייה	חקלאות	אחוז המועסקים
70	26.4	3.6	

ב. עייין בגרף שלפניך, שבו מוצג מבנה היצוא של אוסטרליה.

ענפי היצוא של אוסטרליה
(באחוזים מסך היצוא)

במה מבנה היצוא של אוסטרליה שונה ממבנה היצוא של מדינות מפותחות אחרות?
הבא הסבר אפשרי אחד לכך. (15 נקודות)

פרק ז' - אוכלוסייה, עיור והגירה

הגדרות בסיס אוכלוסייה:

מדדי אוכלוסייה

- שעור ילודה
- שעור תמותה
- ריבוי טבעי
- תוחלת חיים
- גידול אוכלוסייה
- מאזן הגירה
- צפיפות אוכלוסייה
- תפרוסת אוכלוסייה

גורמים לצפיפות ולתפרוסת האוכלוסייה במדינה

- פירמידות גילים

גורמי משיכה וגורמי דחייה לאוכלוסייה

הגדרות בסיס עיור:

- גורמי מיקום
- מדרג עירוני
- דגם עיר ראשה

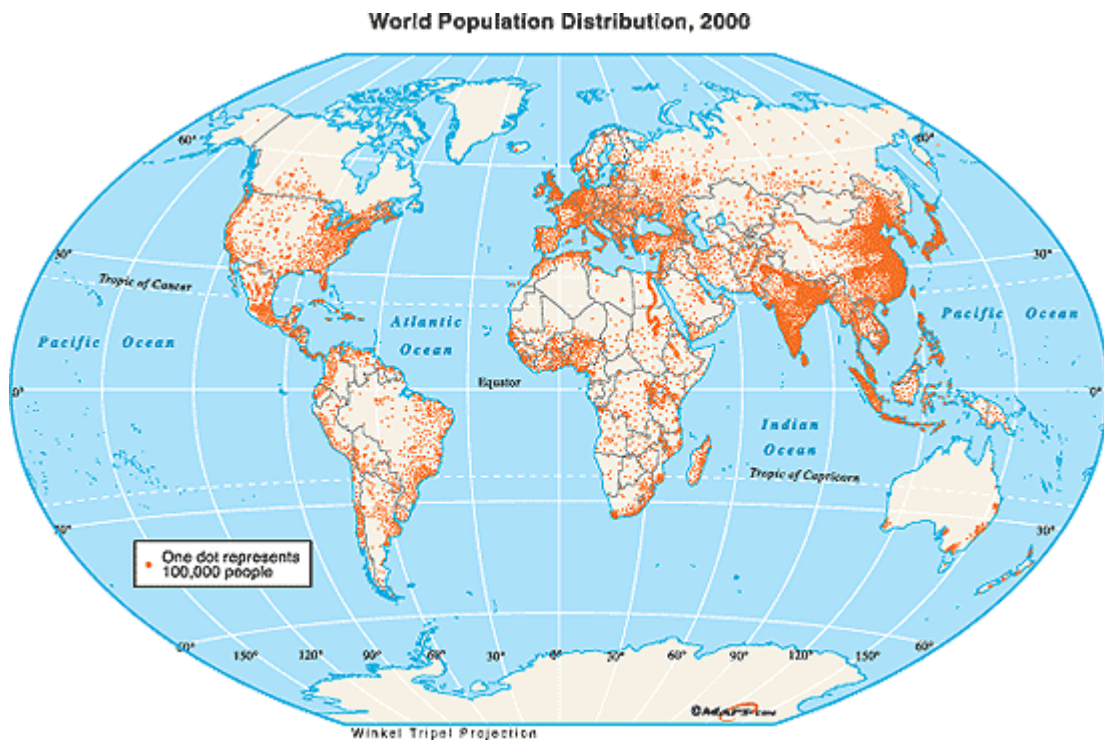
הגדרות בסיס הגירה:

- הגירה חיצונית
- הגירה פנימית
- גורמים המשפיעים על כל סוג הגירה
- תוצאות ההגירה

דמוגרפיה – מדד העוסק במחקר על אוכלוסיות של בני אדם. הדמוגרפים מתמקדים בשינויים של גודל האוכלוסייה, בהתפלגותה ובהרכבה. הם אוספים נתונים על לידות, פטירות, תנועות אוכלוסייה ועוד. מן הנתונים ניתן ללמוד על המאפיינים והמגמות של התפתחות האוכלוסייה במדינות השונות.

להלן מספר מושגי יסוד הנדרשים להבנה ביחידה זו:

- **שעור ילודה** – מספר הנולדים באוכלוסייה בשנה מסוימת לכל 1000 נפש.
- **שעור תמותה** – מספר הנפטרים באוכלוסייה בשנה מסוימת לכל 1000 נפש.
- **ריבוי טבעי** – ההפרש בין שיעור הילודה לשיעור התמותה – ההפרש בין מספר הנפטרים למספר הנולדים לכל 1000 נפש.
- **תוחלת חיים** – אורך החיים הממוצע הצפוי לאדם, ביום היוולדו, בתנאי החיים הנוכחיים במקום היוולדו.
- **גידול אוכלוסייה** – הריבוי הטבעי וההגירה המגיעה למדינה מסוימת.
- **מאזן הגירה** – ההפרש בין התושבים הנכנסים להתגורר במקום מסוים לבין התושבים היוצאים ממנו למקום אחר.
- **צפיפות אוכלוסייה** == מספר התושבים במדינה (מחושב בנפשות לקמ"ר) שטח המדינה
- **תפרוסת אוכלוסייה** – האופן שבו מתפרסת האוכלוסייה במדינה.

תפרוסת אוכלוסייה

תפרוסת אוכלוסייה היא צורת התפשטות הנפשות על שטח מוגדר כלשהו (מדינה, עיר, יישוב, יבשת וכדומה). "תפרוסת אוכלוסייה", בניגוד ל"צפיפות אוכלוסייה", מתייחסת לכל השטח המוגדר בעוד שצפיפות אוכלוסייה מתייחסת לאזור ממוקד. במסגרת הניתוח הדמוגרפי יש לתאר את תפרוסת האוכלוסייה בחבל הארץ בו אנו עוסקים ולהסביר את הגורמים לתפרוסת זו.

כדי לתאר את תפרוסת האוכלוסייה נאסוף נתונים מהמפה הפיזית של חבל הארץ בו אנו עוסקים. במפה זו נוכל להבחין היכן ממוקמים היישובים השונים על פי סדרי גודלם על פני המרחב ובאמצעותה נתאר את פיזורם של האוכלוסייה על פני המדינה באופן כללי תוך התייחסות לחבלים הדלילים ולחבלים המאוכלסים.

כדי להסביר את הגורמים לתפרוסת האוכלוסייה נעזר בשורה של מפות עולמיות, אזוריות ומקומיות אשר יספקו לנו שורה של גורמים המשפיעים על תפרוסת האוכלוסייה: טופוגרפיה, אקלים, הידרולוגיה, סוג הקרקע, מחצבים ומקורות אנרגיה, פוטנציאל תיירותי וכד'. ...

גורמי ההשפעה המאפיינים את האזורים המאוכלסים בעולם:

אקלים ממוזג ונוח לאדם המאופיין בכמויות משקעים המאפשרים אספקה שוטפת של מים לשתיה ולחקלאות. **קרבה למקורות מים** כגון מעיינות, נחלים ונהרות, הימצאות מעל מאגרי מי תהום, קרבה לימות ואגמים מתוקים המספקים מי שתייה, מאפשרים פיתוח של ענף המדגה, נתיבי שיט פנימיים לתחבורה ומסחר פנים ארציים, הפקת אנרגיה הידרואלקטרית וכיוב'...

טופוגרפיה מישורית המקלה על העיבוד החקלאי ועל פיתוח תשתיות תחבורה, בניה, תעשייה. מרבית תושבי כדור הארץ מתגוררים במישורים, רבים מהם במישורי החוף.

קרקעות פורייות ומנוקזות היטב כדוגמת קרקעות הטרה רוסה בהר וקרקעות הסחף המצטברות בעמקי הנחלים ובבקעות בין הרים מאפשרות פיתוח של חקלאות אינטנסיבית, למשל: אזור עמק החולה המאופיין בקרקעות סחף עמוקות ומאופיין בפעילות חקלאית רבה.

הקרבה לים מאפשרת לפתח ערי נמל המבוססות על המסחר הימי, תעשייה כבדה ומתקני הפקת חשמל העושים שימוש במי הים לצורך קירור ולצורך ייבוא חומרי הגלם וייצוא המוצרים, פיתוח תיירות חוף וכד'. ... למשל: העיר חיפה.

קרבה למחצבים טבעיים ולמקורות אנרגיה מאפשרת פיתוח מכרות ותעשיות המהוות מוקדי תעסוקה. כך למשל סביב תעשיית הנפט התפתחו ערים חדשות ומודרניות במדינות המפרץ כדוגמת כווית, אבו דאבי וקטר. בערים אלו מתרכזות מרבית האוכלוסייה המקומית ומהגרים רבים מחוץ למדינה המשמשים ככוח עבודה.

עורקי תחבורה ראשיים מהווים מוקדים להתפתחותן של ערים הסטוריות שתפקדו כערי מסחר. כך למשל לאורך דרכי המשי שקישרו בין אירופה למזרח הרחוק התפתחו שורה של ערים המהוות ריכוזי אוכלוסייה חשובים. למשל העיר סמרקנד, היא העיר השלישית בגודלה באוזבקיסטן המונה 413 אלף תושבים (2005) ושוכנת על דרך המשי.

ערים המשמשות כמרכזי שלטון ודת מהוות גורם משיכה להתיישבות בהן ובסביבתן. לעיתים מוקמות ערים חדשות ביוזמת השלטון במטרה ליצור מוקד אוכלוסייה חדש ולפזר את אוכלוסיית המדינה, למשל הקמתה של ברזיליה כבירת ברזיל בשנת 1960 (במקום ריו דה ז'נירו) בשטחיה של הרמה המרכזית שבמרכז המדינה. עיר זו הפכה לעיר החמישית בגודלה בברזיל ומונה כיום כשני מליון תושבים.

גורמים המקשים על התיישבות האדם באזורים שונים בעולם הם:

אזורי אקלים קיצוניים: מדבריות קרים או חמים המאופיינים במחסור במשקעים ובמקורות מים ובתנאי קור או חום קיצוניים, אקלים טרופי המאופיין בטמפרטורות גבוהות ולחות גבוהה הגורמים לתחושה לא נוחה לאדם ומהווים בתי גידול למחלות טרופיות למיניהן (למשל מלריה, דבר, קדחת צהובה וקדחת דנגי) וכמויות משקעים גדולות במיוחד היוצרות הצפות ושטפונות הסוחפים בין היתר גם את המינרלים שבקרקע.

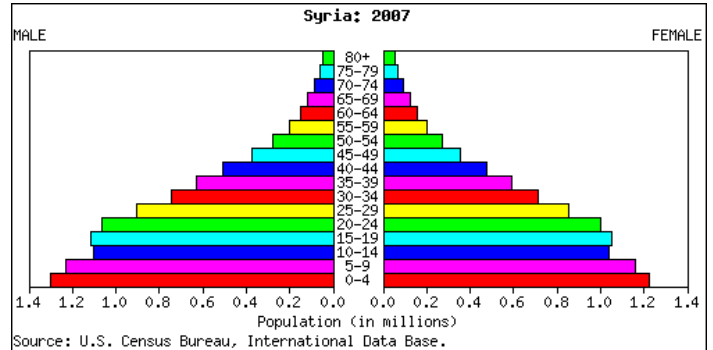
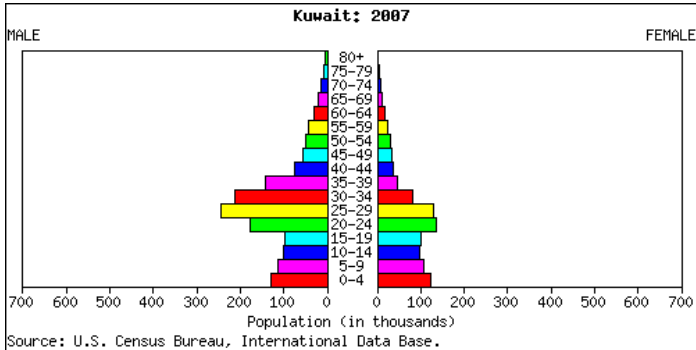
טופוגרפיה הררית מקשה על הנגישות, מאופיינת בסחיפת קרקעות, מקשה על עיבוד חקלאי ועל פיתוח תשתיות תחבורה, בינוי ותעשייה, אוויר דליל בחמצן באזורים הגבוהים המקשה על פעילות האדם וטמפרטורות נמוכות.

מיעוט במחצבים ובאוצרות טבע

קרקעות דלות

תנאי ניקוז קשים של הקרקע גורמים להיווצרות ביצות המהוות מפגע בריאותי עבור האדם כמדגרות של יתושים, ביניהם יתושים נושאי מחלות טרופיות.

פירמידת גילים

פירמידת גילים : דיאגרמת עמודות היוצרת צורה של מעין פירמידה המתארת את הרכב הגילים והרכב המינים של אוכלוסייה בזמן מסוים.

אוכלוסייה צעירה: אוכלוסייה שחלקה של קבוצת הילדים (0-15) בקרבה גדול במיוחד. אוכלוסייה צעירה אופיינית למדינות פחות מפותחות.

אוכלוסייה מזדקנת: אוכלוסייה שחלקה של קבוצת הקשישים בקרבה הולך וגדל. אוכלוסייה מזדקנת אופיינית במיוחד למדינות מפותחות.

להרכב האוכלוסייה – יש חשיבות רבה מבחינה כלכלית. לכל אחת מקבוצות הגיל – צרכים ותפקידים חברתיים וכלכליים שונים. קבוצת הבוגרים (15-65) היא קבוצת האנשים העובדים, ועליהם מוטל עיקר הנטל של פרנסת האוכלוסייה. לעומת זאת קבוצת הילדים וקבוצת הקשישים הן האוכלוסיות הנתמכות, התלויות לפרנסתן בקבוצת הבוגרים.

גידול באוכלוסיית הקשישים שאינה עובדת, יוצר מעמסה כלכלית על האוכלוסייה הבוגרת ועל מוסדות המדינה המטפלים ברווחת התושבים.

הזדקנות האוכלוסייה מאפיינת בעיקר את המדינות המפותחות.

אבל גם במדינות הפחות מפותחות הזדקנות האוכלוסייה מעוררת דאגה כי האפשרויות הכלכליות של מדינות אלו מצומצמות, ויכולתן לתמוך בקשישים קטנה.

במדינות מתפתחות עיקר האוכלוסייה מורכבת מילדים. ילדים מהווים כוח עבודה חשוב הן בחקלאות והן במפעלים עתירי עבודה במדינות מתפתחות. במקרים רבים שכבת גיל זו אמנם עובדת בגיל צעיר אך

בעבודות לא פורמליות שלא תורמות לפיתוח המדינה, ובנוסף בגלל שכבה גדולה של ילדים המדינה מתקשה לתת להם שירותי חינוך ורווחה נאותים. התוצאה: ילדים רבים מתחת לקו העוני.

גורמי משיכה וגורמי דחייה לאוכלוסייה

בד"כ מתבקשים לתאר את תפוסת האוכלוסייה וצפיפותה (אזורים צפופים, אזורים דלילים) ולהביא סיבות לכך.

גורמים אפשריים לצפיפות אוכלוסייה:

- טופוגרפיה מישורית (קל לבנות, אפשרות לקיים חקלאות)
- חוף ים (נמלים, מסחר, תיירות, טופוגרפיה מישורית, דיג)
- אקלים נוח = אקלים לח שמאפשר קיום חקלאות (בד"כ אקלים ממוזג, ים תיכוני ולעיתים אף מונסוני)
- מקורות מים (עמק נהר, סכרים)
- קרקעות: ככל שהקרקע פורייה יותר היא מושכת יותר אוכלוסייה, בעיקר אוכלוסייה חקלאית. קרקעות פוריות נמצאות לאורך נהרות, בשפך הנהרות בדלתאות, בבקעות ובמישורים
- עמקי נהרות: נהר עשוי לשמש לתחבורה, (שיט מקומי או אוקייני), אנרגיה הידרואלקטרית, השקיה, דיג, תיירות.
- אפשרות לקיים חקלאות (מפת גידולים חקלאיים לפי סוגים: עמ' 168 באטלס כרטא). כמובן תלוי אקלים, טופוגרפיה וקרקע
- מיקום על דרך מרכזית (כמו כביש פאן אמריקה, דרך המשי מסין לאיסטנבול...), נתיב שיט או מיצר
- אסטרטגי (כמו הבוספורוס באיסטנבול)
- בקרבת מחצבים או מקורות אנרגיה
- גורמים היסטוריים (עבר קולוניאלי, בירת תרבות בעבר)
- מרכזי דת. דוגמאות: מכה ומדינה בערב הסעודית, כרבלה ונג'ף בעיראק (מרכזי דת שיעיים), ירושלים, ותיקן, יוטה - יש מרכז של המורמונים (זרם של נצרות).
- גורמים שלטוניים: קביעת עיר בירה, מדיניות פיזור אוכלוסייה ותכניות פיתוח.

סיבות אפשריות לדלילות אוכלוסייה: אזורים הרריים ומבודדים, אקלים קשה: מדברי (ואז התיישבות בנאות מדבר או באזורים בהם נבנו פרויקטים של השקיה), אקלים הררי (התיישבות בעמקי ההרים וגידולים בטרוסות. במורדות ההרים – מרעה), אקלים קרח.

גורמי מיקום של ערים

יש להתייחס למיקום ואיתור היישובים, לגודלם, למדרג העירוני.

מיקום ואיתור ערים ויישובים

- המיקום הכללי – צפון, דרום וכו', מרכז המדינה או שוליה.
- מיקום העיר ביחס לחוף – האם שוכנת על יד החוף או במרחק (יש לציין את המרחק, על פי קנה המידה).
- המיקום ביחס לפני השטח – האם שוכנת במישור או בהר וכו'.
- נתוני איתור – אלו פרטים יותר ספציפיים: האם שוכנת על יד מפרץ – יש לרשום את שמו, האם שוכנת בשפך נהר, האם שוכנת ליד נהר, אגם, ימה, באיזה אזור אקלים שוכנת.
- האם שוכנת בצומת דרכים לאורך כביש, לאורך מסילת ברזל, האם שוכנת בסביבה חקלאית, האם יש לה עורף חקלאי* גדול, האם שוכנת באזור מחצבים, יש למנות אותם.
- האם היא עיר הבירה (באטלס כרטא מסומנת בקו), האם יש לה עבר היסטורי, דתי.
- (*מושג: עורף כלכלי של העיר: עורף כלכלי מוגדר כאזור שיש לעיר מערכת יחסי גומלין כלכליים עימו, זה יכול להיות אזור חקלאי או אזור שיש בו מחצבים. הסביבה מספקת את חומרי הגלם לתעשייה והעיר מעניקה לסביבה שירותים כמו חנויות לאספקה חקלאית בנקים, יועצים וכו'. ככל שהעורף החקלאי עשיר וגדול יותר גם העיר תפתח ותגרום להתפתחות הסביבה החקלאית)

מדרג עירוני

מדרג עירוני הוא אופן חלוקת התושבים במדינה מסוימת על פי פיזורם ביישובים העירוניים בהתאם לסדרי גודלן של הערים: עיר ענק או עיר ראשה, עיר בינונית, עיר קטנה ועיירה. בשאלה מסוג זה עליך לזהות את סוג המדרג העירוני במדינה ולנתח את גורמיו תוך שימוש בנתונים אודות גודלן של הערים בטבלה או באמצעות זיהוי סדרי הגודל של היישובים העירוניים באטלס, במפה הפיזית. ישנם שני סוגי מדרגים עירוניים:

א. מדרג עירוני מאוזן: מדרג זה מאפיין לרוב את המדינות המפותחות מבחינה טכנולוגית, תעשייתית ועירונית (המדינות העשירות בעולם כדוגמת אנגליה, קנדה, שבדיה, ישראל וכו').

מדרג זה מאופיין לרוב ב:

1-2 ערים גדולות

3-6 ערים בינוניות שגודלן מחצית מהערים הגדולות

שורה ערים בינוניות שגודלן כשליש מהעיר הגדולה

שורה של ערים קטנות שגודלן כרבע מהעיר הגדולה

וכו'....

מדרג זה מתפתח במדינות שרמת העיור בהן גבוהה והפיתוח הכלכלי בהן מתפרס על פני כל המדינה.

ב. מדרג עירוני בלתי מאוזן: מדרג זה מאפיין לרוב את המדינות המתפתחות מבחינה טכנולוגית, תעשייתית

ועירונית (המדינות העניות בעולם כדוגמת הודו, סין, קמבודיה, קניה, אקוודור וכו'...)

מדרג זה מאופיין לרוב ב:

עיר ענק שהיא לרוב עיר הבירה או עיר מחוז במדינה גדולה (כדוגמת סין והודו) המשמשת כעיר ראשה במדינה.

עיר זו תכלול לרוב כחמישים אחוזים מתושבי המדינה ואחריה יהיו ערים הקטנות פי שלושה - חמישה מעיר הענק.

מדרג עירוני זה מכונה גם **מדרג חסר** והוא משקף רמת עיור נמוכה ופיתוח כלכלי ותעשייתי ברמה נמוכה המתמקד

בעיקר בעיר הראשה בעוד ששאר חלקי המדינה הם אזורים שוליים מבחינה כלכלית שתושביהם מתגוררים בעיקר

בכפרים ועוסקים בחקלאות.

שאלה לדוגמא:

א. לפניך נתונים על האוכלוסייה העירונית במספר יישובים במדינה:

דאר א סאלם 1,550,000

מונזה 255,000

דודומה 230,000

טנגה 230,000

זנזיבר 190,000

תאר והסבר את המדרג העירוני במדינה.

תשובה:

המדרג הוא של עיר ראשה, מפני שהאוכלוסייה בעיר הגדולה ביותר במדינה גדולה פי 4 לערך מהעיר השנייה במדרג. במדרג עיר ראשה אוכלוסיית העיר הגדולה צריכה להיות פי 2 לפחות מהעיר השנייה במדרג. מצב זה משקף מדינה מתפתחת שבה רמת העיור נמוכה ועיקר הפיתוח הכלכלי בה מתרכז בעיר הראשה.

הגירה

גורמי דחיפה וגורמי משיכה להגירה

<p>דוגמאות של גורמי משיכה: גורמים של רווחה ונוחות תנאי טבע נוחים להתיישבות שפע מזון</p>	← ← ←	<p>דוגמאות של גורמי דחיפה: גורמים של רווחה ונוחות תנאי טבע קשים אסונות טבע רעב</p>
<p>גורמים כלכליים אפשרויות קידום ורווחה כלכלית שכר עבודה גבוה מגורים נוחים וברמה גבוהה אפשרויות עבודה רבות ומגוונות תחבורה מפותחת ויעילה</p>	← ← ←	<p>גורמים כלכליים אבטלה שכר עבודה נמוך מחסור בדיור אפשרויות תעסוקה מעטות תחבורה לא מפותחת ולא יעילה</p>
<p>גורמים חברתיים שירותי חינוך ובריאות מגוונים וברמה גבוהה אפשרויות חברתיות ותרבותיות מגוונות קירבה למשפחה ולחברים</p>	← ← ←	<p>גורמים חברתיים שירותי חינוך ובריאות ברמה נמוכה מחסור בשירותי תרבות ובידור ריחוק ממשפחה וחברים מסגרת חברתית נוקשה</p>
<p>גורמים פוליטיים סובלנות חברתית, פוליטית ודתית משטר יציב משטר המעגן בחוק את חופש הפרט זכויותיו</p>	← ← ←	<p>גורמים פוליטיים רדיפות או אפליה על רקע דתי, פוליטי או חברתי משטר לא יציב משטר המגביל את חופש הפרט זכויותיו</p>

הגירה היא תנועת אוכלוסייה מארץ לארץ ומאזור לאזור.

במובנו הרחב, כולל מושג ההגירה גם הגירה של בעלי חיים ולא רק של בני אדם. עם זאת, יש המגדירים את מושג ההגירה במשמעות צרה יותר, וכוללים בו רק את המקרים של הגירת בני אדם שנעשתה מתוך חופש בחירה מסוים של הפרט או של הקבוצה. הם אינם כוללים את מקרי הגירוש, סחר עבדים, שבי וכו'. כמו כן הם מגבילים את מושג ההגירה לתנועות של יחידים או קבוצות, ולא של עמים שלמים המעתיקים את מגוריהם עקב מלחמה או גירוש.

ישנם שני סוגי הגירה מרכזיים: הגירה פנימית והגירה חיצונית. תנועות הגירה אלו נגרמות עקב השילוב בין "גורמי דחיפה" - הגורמים הקשורים באזור המוצא של המהגרים לבין "גורמי משיכה" - הגורמים הקשורים לאזור היעד של ההגירה.

הגירה פנימית

כאשר יחיד או קבוצת אנשים מעתיקים את מקום מגוריהם מאזור לאזור באותה ארץ, זוהי "הגירה פנימית" וזו כוללת בעיקר:

- הגירה מהכפר אל העיר המאפיינת בעיקר את המדינות המתפתחות אשר בהן קיים פער גדול באפשרויות התעסוקה וברמת החיים בין המרחב הכפרי הנחשל באופן יחסי לבין עיר הראשה המפותחת באופן יחסי מבחינה כלכלית ומבחינת רמת השירותים הניתנים לאזרח (בריאות, חינוך, תרבות וכו'). פער זה יוצר תנועת הגירה יומיומית של מיליוני מהגרים המציפים בעיקר את עיר הראשה.

- הגירה מהעיר אל הכפר מאפיינת מדינות מפותחות אשר חלק מהאוכלוסייה העירונית מבקשת לעזוב את העיר הגדולה, הסואנת, המנוכרת והמזוהמת ולשפר את איכות חייה באמצעות מעבר לאזור כפרי, קרוב לטבע, הרחק ממוקדי זיהום האוויר באזורי ביקוש נמוכים לקרקע המאפשרים מגורים בבתי קרקע מרווחים יחסית.

- הגירה בתוך המרחב העירוני משכונות שמעמדן הכלכלי-חברתי בירידה לשכונות חדשות או מתחדשות של אוכלוסייה בעלת מאפיינים חברתיים כלכליים גבוהים יחסית. חלק מאוכלוסייה זו מהגר אל מחוץ לעיר, אל יישובי הפרבר המאופיינים באיכות חיים גבוהה יחסית אל העיר הגדולה המשמשת באופן יומיומי כיעד להגירה של תושבי הפרברים (יוממות) בעיקר לצורכי עבודה.

השפעות ההגירה הפנימית

היווצרות מדרג של עיר ראשה, הזדקנות מהירה של אזורים כפריים, התפתחותן של שכונות ארעיות נרחבות בלתי חוקיות שהקימו המהגרים בשולי העיר, קריסת התשתיות העירוניות, אבטלה גואה, אבטלה סמויה, עבודה במגזר הבלתי פורמלי, היווצרות פערים חברתיים כלכליים בעיר בין שכונות העוני של המהגרים לבין האוכלוסייה האמידה המתגוררת בשכונות יוקרה במרכז העיר, פשע גואה על רקע הפערי החברתיים - כלכליים.

הגירה חיצונית

הגירה חיצונית היא כאשר קיימת תנועת אוכלוסייה מארץ אחת לארץ אחרת. מבחינים בין הגירה לצמיחות לבין הגירה ארעית/חוזרת כאשר המהגר שוהה בארץ היעד לתקופה מוגבלת בלבד ובתום תקופת העסקתו חוזר לארץ מולדתו.

הפער הכלכלי בין המדינות המתפתחות לבין המדינות המפותחות הוא כיום הגורם העיקרי לתנועת ההגירה החיצונית בעולם. חלק מהמהגרים מגיעים מהמדינות המתפתחות למדינות המפותחות כפועלים בענפים עתירי כוח אדם, במדינות אשר בהם חלק גדול מהאוכלוסייה היצרנית עוסקת במקצועות הדורשים השכלה גבוהה וחלק ניכר מהאוכלוסייה הם אוכלוסייה מבוגרת הנזקקת לעזרה סיעודית. המהגרים מהמדינות המתפתחות מגיעים ממדינות אשר רמות השכר בהן נמוכות, אפשרויות התעסוקה מוגבלות ורמת החיים בהן נמוכה. רבות ממדינות אלו מאופיינות במשטרים רודנים ומושחתים, סובלות לעיתים קרובות מאסונות טבע כמו שטפונות או שנות בצורת הגורמות לרעב כבד, רדיפות על רקע דתי ופוליטי ומאירועי טרור ומלחמות ממושכות. תנאים אלה מעודדים את תנועת ההגירה לעבר המדינות הדמוקרטיות, היציבות לרוב מבחינה פוליטית והמשגשות מבחינה כלכלית, לפחות ביחס למדינות המתפתחות. תנועת הגירה זו בולטת מאסיה

ומאפריקה לעבר מדינות מערב ומרכז אירופה, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה וניו זילנד ובכלל זאת גם לישראל.
 לצד ההגירה למדינות המתפתחות, תיתכן הגירה המונית זמנית או קבועה של אוכלוסייה ממדינה אחת לשכנתה, עקב אירוע היוצר גל פליטים המוני כמו מלחמה או אסון טבע כדוגמת רצף של שנות בצורת(חבל דרפור בסודן).

השפעות ההגירה החיצונית

מפגש מפרה בין תרבותי, פתרון לבעיית המחסור בכוח אדם למקצועות עתירי כוח אדם הדורשים מיומנות מקצועית נמוכה כמו ענפי החקלאות, התעשייה, הבנייה והסיעוד. לצד זאת תהליך זה מלווה בתחושות תסכול של האוכלוסייה הוותיקה המתחרה על מקומות התעסוקה מול כוח אדם זול, מתיחות חברתית על רקע פערים תרבותיים ודתיים, היווצרות אפלייה ותחושות קיפוח וניצול מצד קהילת המהגרים, תחושות תסכול לנוכח קשיי ההשתלבות החברתית של אוכלוסיית המהגרים בקרב האוכלוסייה הוותיקה, פשע גואה והתפרצות גלי אלימות הדדיים. במדינות האם של המהגרים: הכנסת מטבע זר, עליה ברמת החיים של משפחות המהגרים, בריחת מוחות הנחוצים להמשך הפיתוח הכלכלי של המדינה

דוגמאות לשאלות העוסקות באוכלוסייה, עיור והגירה

ערים ועיור

עיין בטבלה שלפניך, שבה מוצג גודל האוכלוסייה בחמש הערים הגדולות באוסטרליה.

גודל האוכלוסייה בערים הגדולות באוסטרליה

מספר התושבים (2003)	העיר
4,201,500	סידני
3,598,700	מלבורן
1,733,200	בריסביין
1,433,200	פרת
1,119,900	אדלייד

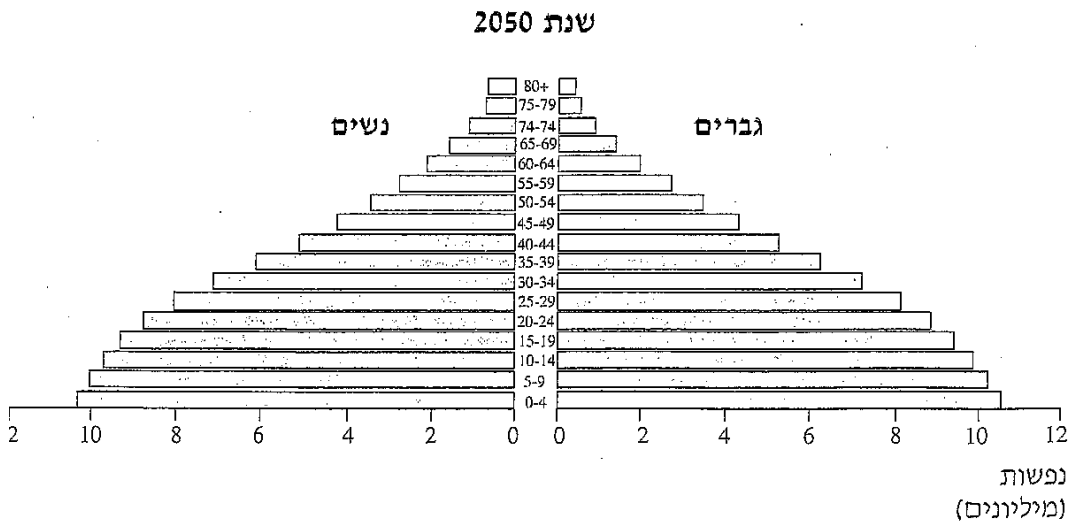
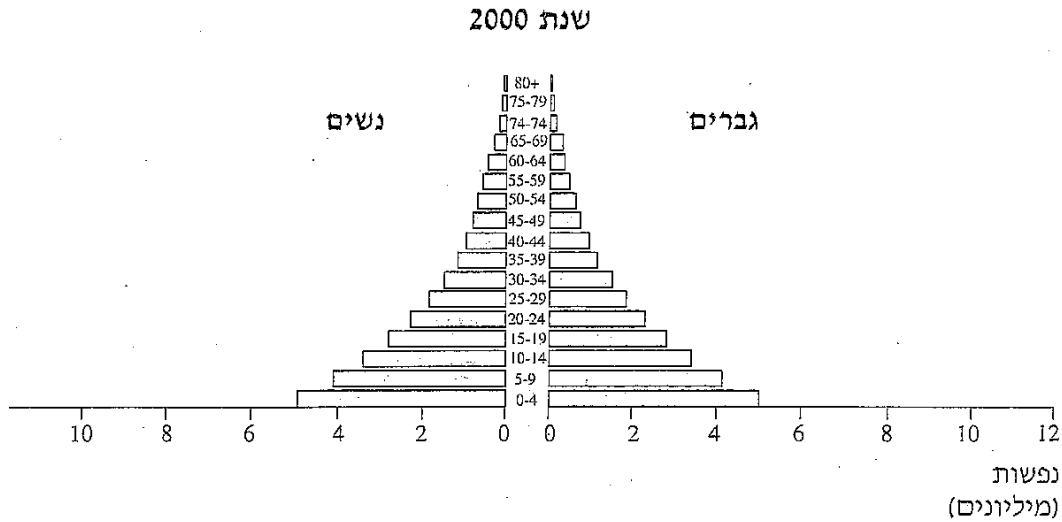
א. תאר את המדרג העירוני של אוסטרליה. (15 נקודות)

ב. בקנברה, בירת אוסטרליה, מתגוררים כ-325,000 תושבים.

הצג שיקול אפשרי אחד לבחירת קנברה לעיר בירה, והבא הסבר אחד למספר הקטן יחסית של תושביה. (10 נקודות)

5. אוכלוסייה

עיין בפירמידת הגילים של הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו לשנת 2000 ובפירמידת החזויה לשנת 2050, וענה על הסעיפים א-ב.
 שים לב: הנתונים בפירמידות הם במספרים מוחלטים (מספר הנפשות), ולא באחוזים.

- א. תאר שני מאפיינים של פירמידת הגילים בשנת 2000. (12 נקודות)
- ב. על פי פירמידות הגילים, על אף הגידול באוכלוסייה לא יהיה שינוי מהותי במאפי הדמוגרפיים של אוכלוסיית הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו.
 הבא שני הסברים אפשריים לכך. (13 נקודות)

אוכלוסייה

א. לפניך שתי קבוצות נתונים, א-ב, הקשורים לאוכלוסייה באירן.

קבע על פי מה חולקו הנתונים לקבוצות. (8 נקודות)

קבוצה א

◆ שיעור ידיעת קרוא וכתוב בקרב נשים:

בשנת 1966 – 17.5%; בשנת 1996 – 75%

◆ שיעור הנשים מקרב הסטודנטים שהתקבלו לאוניברסיטאות:

בשנת 1986 – 28.7%; בשנת 2005 – 53.6%

קבוצה ב

◆ מספר ילדים ממוצע לאישה:

בשנת 1995 – 2.9; בשנת 2007 – 1.71

◆ שיעור גידול האוכלוסייה:

בשנת 1996 – 1.5%; בשנת 2006 – 1.1%

ב. הסבר כיצד השינויים בנתונים בקבוצה א משפיעים על השינויים בנתונים בקבוצה ב.

(9 נקודות)

ג. קבע על פי הנתונים מהי המגמה המסתמנת בנוגע למעמד האישה באירן

ב-50 השנים האחרונות. הסבר את קביעתך. (8 נקודות)

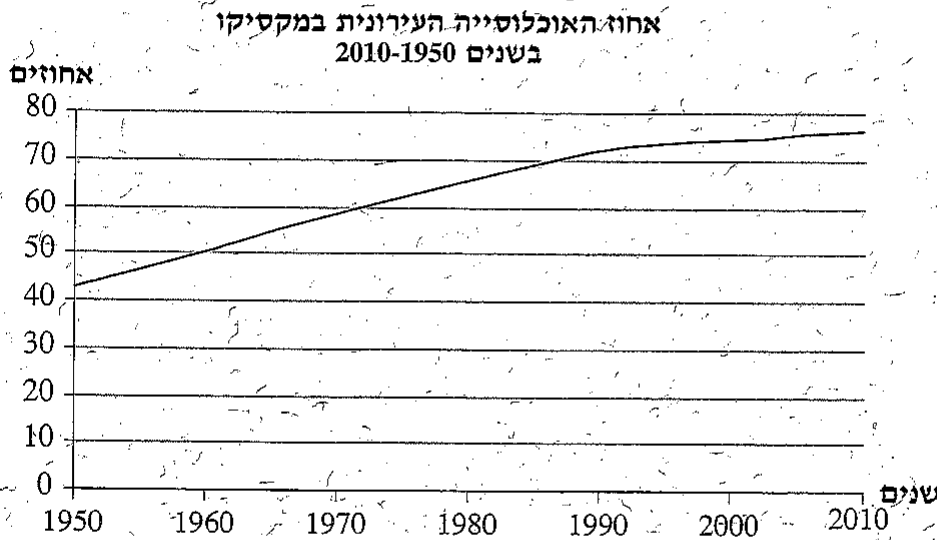
4. עיור

א. בגרף שלפניך מוצג שיעור האוכלוסייה העירונית במקסיקו בשנים 1950-2010.

חלק את הגרף לשתי תקופות.

תאר את השינוי בשיעור העיור בכל תקופה, והסבר גורם אפשרי אחד לשינוי

בכל תקופה (סה"כ – שני גורמים). (10 נקודות)

(לקוח מן: Global Virtual University)

ב. הסבר שתי השפעות אפשריות של גידול האוכלוסייה העירונית במקסיקו על

הערים הגדולות במדינה. (10 נקודות)

ג. הערים מקסיקו סיטי, אקטפק, טולוקה וקרטררו (כולן מסומנות במפה הסכמטית

בעמוד 7) נבנו באתרים של ערים עתיקות הנמצאות באזור גאוגרפי אחד.

תאר את פני השטח באזור שבו מרוכזות ערים אלה, והסבר שתי סיבות אפשריות לכך

שבתקופות הקדומות הוקמו ערים באזור זה. (5 נקודות)

5. הגירה

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שלושת הסעיפים א-ג שאחריו.

בין שלושה לארבעה מכל אלף מקסיקנים מהגרים ממולדתם, ורובם עושים את דרכם צפונה, לארצות הברית. מעטים מהם הם מהגרים חוקיים, והרוב מתגנבים אל מעבר לגבול שאורכו יותר מ-3,000 קילומטרים. בכל שנה נעצרים אלפי מהגרים לא חוקיים על ידי רשויות החוק האמריקניות, ומאות אחרים מתים כשהם מנסים לחצות את אזורי המדבר ואת ההרים הקשים למעבר בדרום ארצות הברית.

כדי לעצור את זרם המהגרים הבלתי חוקיים ואת הסמים המוברחים אליה החליטה ממשלת ארצות הברית לבנות גדר לאורך האזורים העירוניים של הגבול, בהנחה שבאזורים הלא-מיושבים של הגבול התנאים הקשים ירתיעו את המהגרים.

א. היעזר במפה שבאטלס וחלק את הגבול הצפוני של מקסיקו עם ארצות הברית לשני סוגי גבולות.

הסבר את החלוקה, וציין שני קשיים אפשריים בחצייתו של הגבול.
(9 נקודות)

ב. על פי הנתונים בטבלאות שלפניך, הסבר מדוע מקסיקנים רבים כל כך מנסים לחצות את הגבול לארצות הברית באופן לא חוקי. (8 נקודות)

מבנה התמ"ג (2008)

הענף	מקסיקו	ארצות הברית
חקלאות	3.8%	1.2%
תעשייה ומלאכה	35.2%	19.2%
שירותים	61.0%	79.6%

אחוז המועסקים בענפים השונים (2008)

הענף	מקסיקו	ארצות הברית
חקלאות	15.2%	0.6%
תעשייה ומלאכה	25.8%	22.6%
שירותים	59.0%	76.8%

(לקוח מן: CIA World Factbook)

ג. הסבר השפעה חיובית אפשרית והשפעה שלילית אפשרית על מקסיקו, הנובעות מן ההגירה ממנה לארצות הברית. (8 נקודות)

פרק ח' – יחידת נתיב – שאלונים ופתרונות.

דוגמא מס' 1

חבל שלא נלמד

יחידת לימוד אחת.

משך הבחינה שעה וחצי

בשאלון זה תבדק יכולתך להתמודד עם נושא גיאוגפי שלא למדת. השאלון מבוסס על ניתוח מפות באטלס כללי. החבל שבו עוסק השאלון הוא פינלנד.
זכור: המידע הגיאוגרפי מצוי לא רק במפות החבליות שבאטלס אלא גם במפות העולמיות והנושאות כמו: אקלים אוכלוסיה וכלכלה.

עליך לענות על ארבע שאלות: על שאלה 1 חובה ועל שלוש מהשאלות 2-5. לכל שאלה 25 נקודות.

פינלנד

ענה על שאלה 1. (חובה)

1. מיקום, גבולות ויחידות נפה

א. ציין היכן נמצאת מדינת פינלנד, מהו המיקום הגאוגרפי שלה (קווי אורך ורוחב) ועם אילו מדינות היא גובלת? (10 נק')
 ב. חלק את שיטחה של המדינה לשלושה אזורים עפ"י המבנה המורפולוגי.
 תאר את המבנה ואת המאפיינים הפיסיים בכל אחד מן האזורים. נמק את חלוקתך. (15 נק')

ענה על שלוש מהשאלות 2-5.

2. הימות בפינלנד

א. בחלקה הדרומי של המדינה בולטת תופעה מורפולוגית ייחודית מהי תופעה זו?
 ב. הסבר כיצד נוצרה התופעה ומהו החסרון העיקרי לתושבי המדינה?
 ג. הבא והסבר שני קשיים שתופעה זו יוצרת.

3. מדרג יישובי ותפרוסת אוכלוסייה

א. היכן מרוכזת מרבית אוכלוסיית פינלנד? שער עפ"י המפה מהו המדרג הישובי במדינה? (5 נק')
 ב. הבא והסבר שלושה גורמים המשפיעים על תפרוסת האוכלוסייה בפינלנד, ושני יתרונות במיקומה של הלסינקי בירת פינלנד? (20 נק')

4. אוכלוסייה ותפרוסתה

א. לפניך נתונים דמוגרפיים על אוכלוסיית פינלנד

שעור ילודה (ל1000)	שעור תמותה (ל1000)	תמותת תינוקות (ל1000)	תוחלת חיים (שנים)
11	9	2.7	82.7

מהי המסקנה העיקרית שניתן להסיק על רמת הפיתוח של פינלנד? נמק תשובתך בעזרת שניים מנתוני הטבלה. (15 נק')

ב. לפניך נתונים על התפלגות הגילים בפינלנד בהשוואה ל ניגריה.

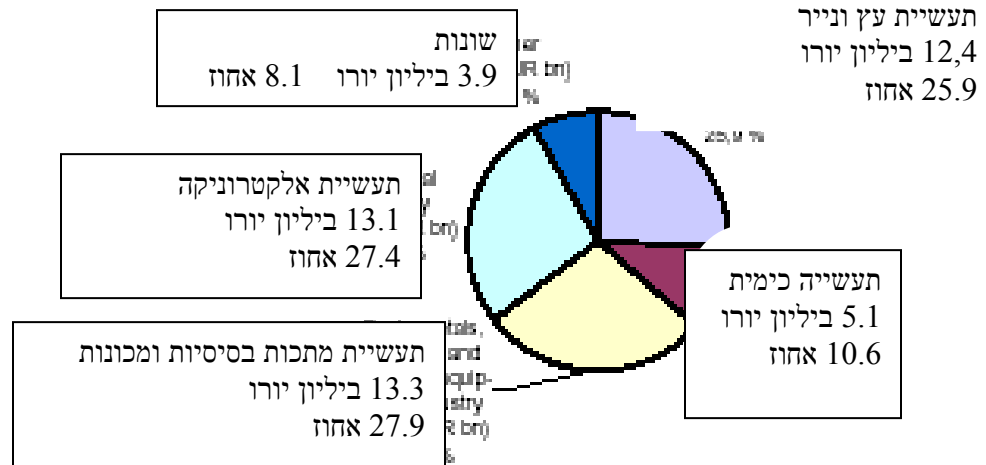
	מתחת לגיל 15	מעל גיל 65
פינלנד	16.8	16.5
ניגריה	42.7	3.1

הבא יתרון אחד וחיסרון אחד הנובעים ממבנה הגילים של פינלנד. (10 נק')

5. מבנה הייצוא

לפניך גרף המתאר את מבנה הייצוא של פינלנד.

התפלגות הייצוא התעשייתי של פינלנד

א. תאר את מבנה הייצוא המאפיין את המדינה. (10 נק')

ב. פינלנד הצטרפה לשוק הארופאי המשותף ולמדינות המשתמשות בירו כבר ב1995.

חברת נוקיה ליצור טלפונים היא חברה פינית

העזר בשתי עובדות אלה ובידוע לך על התנאים הפיסיים במדינה להסבר מבנה הייצוא של המדינה. (15 נק')

בהצלחה.

חבל שלא נלמד

מדינת פינלנד

דגם תשובות (ראשי פרקים)

1. מבנה הנוף

- א. מיקומה של פינלנד ביבשת אירופה, באזור סקנדינביה מצפון לים הבלטי. קווי רוחב: 60-70 צפון, קווי אורך: 22-30 מזרח לגריניץ. פינלנד גובלת עם: רוסיה במזרח, נורבגיה בצפון, שבדיה במערב, ואסטוניה בדרום. כמו כן יש לה גבול ימי עם המפרץ הבוטני והים הבלטי.
- ב. ניתן לחלק את פינלנד לשלושה אזורים עיקריים:
- א. מישור החוף הפיני
 - ב. אזור הימות והאגמים
 - ג. הרמה הצפון מערבית

מבנה ומאפיינים פיסיים:

- א. מישור החוף הפיני משתרע לכל אורך חופה של פינלנד עם הים הבלטי, במפרץ הפיני ובמפרץ הבוטני. מאופיין בהרבה נחלים ובגובה כמעט אחיד בין 100-200 מ'. בדרם מערב המדינה ניתן לזהות פיורדים.
- ב. אזור הימות והאגמים הוא אזור השוכן בדרום פינלנד. זהו אזור עשיר באגמים רבים אשר נוצרו כתוצאה של פעילות קרחונית נמרצת. האגמים נוצרו כתוצאה של הפשרת הקרחונים שיצרו עמקי U. באזור יש שפע של עמקים וכן שטחים יחסית נמוכים. גובה ממוצע כ 200 מטר. הימות הרבות באזור יוצרות גם איים וחצאי איים. הימה הגדולה ביותר היא ימת סימה.
- ג. הרמה הצפונית – צפון מערבית הינה חלק מאזור לפלנד. אלה הם כמה גושי הרים המתנשאים מעל הרמה שגובהה עד 500 מטר. התבליט מתון ובנוף שולטים יערות רבים.

2. הימות בפינלנד

- א. התופעה המורפולוגית הייחודית הבולטת בחלקה הדרומי של פינלנד היא הימות והאגמים הרבים וכן הנהרות המחברים ביניהם.
- ב. תופעה זו נוצרה כתוצאה של כמה תהליכים פיסיים: בעבר הגיאולוגי כיסו את האזור קרחונים. עם הפשרת הקרחונים כתוצאה של שינויים אקלימיים נסוגו הקרחונים כלפי צפון לכיוון אוקינוס הקרח הצפוני והופשרו. הימות שנוותרו הן ימות משאר קרחונית. בנוסף מכיוון שפינלנד משתרעת על קווי רוחב צפוניים האקלים שבה הוא אקלים קר המשמר את הימות שסביר להניח כי הן קופאות בחורף.
- ג. הקשיים שתופעה זו יוצרת הם: 1. קשיי ניקוז. 2. קשיים בפיתוח חקלאי באזור לא מתפתחות קרקעות מתאימות לחקלאות בגלל עודף מים. 3. קשיים תחבורתיים לא ניתן לפתח מערכת כבישים, או מסילות ברזל ויש צורך בהקמת תעלות וגשרים בין הימות.

3. מדרג ישובי ותפוסת האוכלוסייה

- א. האוכלוסייה בפינלנד מרוכזת בדרום המדינה ומרוכזת בעיקר בערים הגדולות: הלסינקי (הבירה), טורקו, טמפרה, אספו וונטה. למרות שהלסינקי גדולה יותר מפי שתיים מהעיר השנייה במדינה הרי ששאר הערים הם במדרג עירוני מאוזן עם ערים גדולות יחסית. נראה שהמיקום וגודל האוכלוסייה מותנה בתנאים הפיסיים המיוחדים של המדינה.

ב. הגורמים העיקריים לתפרוסת הם:

1. גורם אקלימי – לא ניתן להתיישב בצפון בשל תנאי אקלים קשים.
2. קרבה למחצבים – הנמצאים בדרום
3. קשר לאירופה הצפונית ובעיקר לרפובליקות הבלטיות.
4. לא ניתן להתיישב באזור הימות בגלל קשיי נגישות.
5. תעסוקה בדיג וביערנות עד תחילת שנות ה 90 כתעסוקה אופיינית למשאבים במדינה.

מיקומה של הלסינקי: בתנאים הפיסיים הנוחים ביותר. (כמות משקעים סבירה וטמפרטורות סבירות יחסית לצפון המדינה.

משמשת כמרכז הכובד לאוכלוסייה בדרום המדינה
משמשת כעיר נמל ומקיימת קשרי מסחר עם סנט פטרבורג העיר הגדולה ביותר במערב רוסיה.
קרבה לטלין בירת אסטוניה המגשרת בין סקנדינביה לרפובליקות הבלטיות אסטוניה, לטביה וליטא.
מקיימת קשרים עם מדינות סקנדינביה ובמיוחד עם סטוקהולם בירת שבדיה.

4. אוכלוסיה

עפ"י נתוני האוכלוסייה רמת הפיתוח היא גבוהה.
שעורי ילודה נמוכים ושעורי תמותה נמוכים.
תמותת תינוקות נמוכה מעידה על שרותי רפואה מתקדמים.
תוחלת החיים במדינה גבוהה ביותר ומעידה על איכות חיים גבוהה.

ב. יתרון וחסרון הנובעים ממבנה הגילים:

יתרון – מבנה מאוזן עם אחוז גבוה יחסית של אוכלוסייה בגיל העבודה.
חסרון – אחוז גבוה של קשישים ושעורי ילודה נמוכים מעידים על אוכלוסייה מזדקנת.

5. מבנה הייצוא

א. פינלנד מייצאת בעיקר מוצרים מוגמרים. הייצוא העיקרי והמסורתי תעשיות נייר ועץ בגלל שפע היערות ועצי המחט במדינה. בנוסף לפינלנד תעשיות כימיות בהיקף של כ 10% מעיד על ידע רב ורמת פיתוח גבוהה בעיקר לתעשיות קוסמטיקה ותרופות. תעשיית מתכות בסיסיות ומכונות מלמד על היותה מדינה מפותחת המפתחת מכונות ברמה גבוהה. והתעשייה של הדור האחרון תעשיית האלקטרוניקה ובמיוחד טלפונים סלולריים תעשייה שגרמה לעליית קרנה של המדינה באירופה.

ב. עפ"י נתוני התל"ג (מעל 20000 דולר לנפש) ייצור תעשיות עתירות ידע וכן קבלתה לשוק האירופי המשותף פינלנד בהחלט נחשבת כמדינה בעלת רמת פיתוח גבוהה ביותר. פינלנד אינה מצטיינת במחצבים רבים, ולא עשירה בגידולים חקלאיים וכן איננה מדינה גדולה באוכלוסייתה אך כל אלה לא מנעו ממנה להתפתח ולשגשג ולהפוך למדינה גדולה באירופה המיצאת מוצרים מוגמרים ומוצרים עתירי טכנולוגיה בעלי ערך כספי רב.

דוגמא מס' 2

חבל שלא נלמד (100 נקודות)

בשאלון זה תיבדק יכולתך להתמודד עם חומר גאוגרפי שלא למדת. השאלון מבוסס על ניתוח מפות באטלס כללי. החבל שהשאלון עוסק בו הוא **קניה**.

זכור: המידע הגאוגרפי נמצא לא רק במפות החבליות והפיזיות שבאטלס, אלא גם במפות העולמיות והנושאות (כמו אקלים, אוכלוסייה, כלכלה).

רשום במחברתך את שם האטלס שאתה משתמש בו (אטלס אוניברסיטאי חדש או אטלס כרטא) ואת שנת ההוצאה שלו.

עליך לענות על ארבע שאלות: על שאלה 1 (חובה), ועל מהשאלות 2 – 5. (לכל שאלה – 25 נקודות). שלוש

ענה על שאלה 1. (חובה)

1. מיקום ומבנה

- א. תאר את המיקום של קניה. בתשובתך כתוב על מיקומה ביבשת, ציין את קווי האורך והרוחב שביניהם היא שוכנת, ואת כל המדינות שגובלות בה. (7 נקודות)
- ב. ציין שלוש יחידות נוף בקניה השונות זו מזו. בחר בשתי יחידות נוף, ותאר מאפיין פיזי אחד ומאפיין אנושי אחד בכל אחת מהיחידות שבחרת. (18 נקודות)

ענה על שלוש מהשאלות 2 – 5.

2. גאולוגיה וגאומורפולוגיה

- א. ציין שני תהליכים / תופעות מתחום הגאולוגיה ו / או מתחום הגאומורפולוגיה, שעיצבו את הנוף בקניה. (10 נקודות)
- ב. הסבר את שני התהליכים ו / או התופעות שציינת בסעיף א. (15 נקודות)

3. אקלים

- א. ציין שלושה מאפיינים אקלימיים בקניה. (10 נקודות)
- ב. עיין בטבלה שלפניך והשב על השאלה.

העיר	ינואר	יולי	משקעים
	במעלות צלזיוס	במעלות צלזיוס	במ"מ
ניירובי	18.3	15.6	960
מומבסה	27.2	24.4	1200

הסבר את ההבדלים בגורמי האקלים של שתי הערים. בתשובתך הצג שלושה גורמים עולמיים ו / או מקומיים. (15 נקודות)

4. יישובים עירוניים

א. עיין בטבלה שלפניך, המציגה את גודל האוכלוסייה בחמש הערים הגדולות בקניה, וקבע מהו המדרג העירוני בקניה. נמק תשובתך. (7 נקודות)

גודל האוכלוסייה בערים גדולות בקניה (2001)

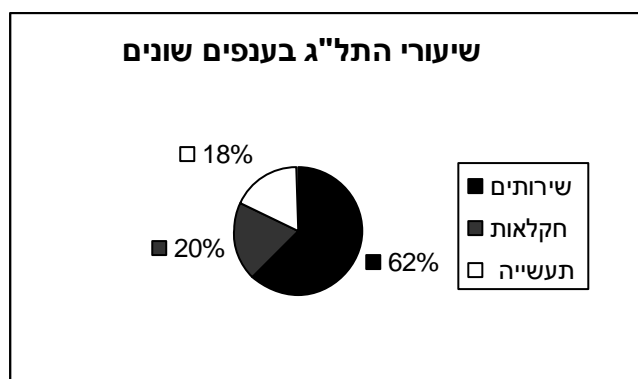
העיר	מספר התושבים
ניירובי	1,858,000
מומבסה	700,000
קיסומו	200,000
נקורו	164,000
מצ'קוס	116,300

ב. תאר שני גורמי מיקום של ניירובי ושני גורמי מיקום של מומבסה. בתשובתך ציין גורם פיזי אחד וגורם כלכלי אחד לכל אחת מהערים. (18 נקודות)

5. כלכלה ורמת פיתוח

א. ציין שני גידולים חקלאיים, והסבר איזה סוג תעשייה יכול להתבסס על כל אחד מאותם גידולים חקלאיים. (8 נקודות)

ב. עיין בנתונים הכלכליים והדמוגרפיים של קניה. כל הנתונים נכונים לשנת 2005.

1010	תל"ג ב – דולר ארצות הברית
75	מועסקים בחקלאות באחוזים
40	שיעור הבלתי מועסקים מכלל כוח העבודה באחוזים
49	תוחלת חיים בשנים
2.6	קצב גידול שנתי באחוזים

על פי הנתונים, קבע מהי רמת הפיתוח של קניה. (4 נקודות)

הבא שלושה נימוקים לקביעתך:
שני נימוקים מהנתונים הכלכליים ונימוק אחד מהנתונים הדמוגרפיים. (13 נקודות)

תשובות – חבל שלא נלמד, קניה
שם האטלס – אטלס אוניברסיטאי חדש, שנת הוצאה: 2000

1. מיקום ומבנה

א. קניה שוכנת במזרח אפריקה, במרכזה של היבשת.

קווי רוחב: קניה משתרעת משני עברי קו המשווה בין 4 מעלות צפון ל 4 מעלות דרום.
קווי אורך: 35 – 43 מעלות מזרח.

המדינות הגובלות עם קניה:

דרום-מזרח - באוקיינוס ההודי, בדרום-מערב - טנזניה, במערב - באוגנדה, בצפון-מערב - בסודאן,
בצפון - באתיופיה ובמזרח - בסומליה.

ב. יחידות נוף:

1. **האזור המישורי** - מאפיינים פיזיים: מזרח קניה, לאורך הגבול עם סומליה ולאורך חוף האוקיינוס ההודי, עד העיר מומבסה. שטח מישורי – רמתי בין 100 – 500 מטר. בחלקו הדרומי מבוטר ע"י נהרות (טנה, גלנה) הזורמים ממערב למזרח.

מאפיין אנושי: העיר מומבסה היא העיר המרכזית המשמשת כעיר נמל. האזור חסר יישובים גדולים נוספים ומיושב בדלילות רבה.

2. **האזור הרמתי** – מאפיינים פיזיים: צפון קניה לאורך הגבול עם אתיופיה (חבש) משם דרומה ליד הר קניה עד הגבול עם טנזניה. שטח רמתי גבוה המתנשא לגובה של כ- 1000 מטר. בצפון ממוקמת ימת טורקנה (רודולף) הגדולה. מאפיין אנושי: אין באזור כמעט יישובים. מדובר באזור מדברי בצל הגשם.
3. **האזור ההררי** – מאפיינים פיזיים: מערב קניה לאורך הגבול עם אוגנדה וטנזניה. גובה פני השטח בין עד 6000, שיאו בפסגות ההרים הר קניה (5199), הגבוה בהרי קניה, צפונית לניירובי, והר קילימנג'רו (5895) הגבוה בהרי אפריקה, והמצוין גבול טבעי עם טנזניה. באזור הדרום מערבי ימת ויקטוריה, המשמשת גבול טבעי עם המדינות אוגנדה וטנזניה.
- מאפיין אנושי: האזור מיושב בצפיפות יחסית. במרכזו העיר הגדולה בקניה, ניירובי.
2. גאולוגיה וגאומורפולוגיה

- א. תהליכים / תופעות מתחום הגיאולוגיה, שעיצבו את הנוף בקניה:
1. השבר הסורי אפריקאי. 2. הרי געש. 3. חומרים געשיים. 4. הרי ומסלע הטרומ קמבריוני.
- תהליכים / תופעות מתחום הגאומורפולוגיה שעיצבו את הנוף בקניה:
1. נהרות. 2. ביצות. 3. ימות.
 - ב. הסבר התופעות מתחום הגיאולוגיה: צפון קניה ומזרחה אזור עתיק (פרה קמבריום). מערב קניה הוא חלק מהבקע – השבר הסורי אפריקאי. באזור, הרי געש ושטחים המכוסים בסלעים וחומרים געשיים (לבה), עדות לפעילות הגיאולוגית החזקה שנבעה מהשבר.
- הסבר התופעות מתחום הגיאומורפולוגיה: ימת טורקנה (רודולף) שנוצרה בעקבות פעילות גיאולוגית באזור הבקע. מאזורי ההר (קו פרשת המים) זורמים נהרות לכל הכיוונים. הביצות הן תוצאה של הפרשי הגובה הקיצוניים בין שטחי ההר למישור. באזור הגבול עם אוגנדה, ימת ויקטוריה, אחד ממקורות הנלוס, שנוצרה כתוצאה מהשבר הגיאולוגי.

3. אקלים

- א. מאפיינים אקלימיים בקניה: סוג האקלים – טרופי.
1. באזור הצפון - מזרחי אקלים סוונה יבשה (חורף יבש) כמות משקעים של עד 100 מ"מ.
 2. באזור הדרום – מזרחי אקלים סוונה עם עונות גשם ויובש לסירוגין כמות המשקעים נעה בין 250 – 1000 מ"מ.
 3. במרכז המדינה ובאזור המערבי אקלים הרים רמים בין 500 – 2000 מ"מ.
- ב.

העיר	ינואר	יולי	משקעים
	במעלות צלזיוס	במעלות צלזיוס	במ"מ
ניירובי	18.3	15.6	960
מומבסה	27.2	24.4	1200

- ההבדלים האקלימיים בין שתי הערים וגורמיהם:
- ממוצע הטמפרטורה בניירובי לאורך חודשי השנה נמוך מאוד יחסית לטמפרטורה האופיינית לאקלים הטרופי של מומבסה. כמות המשקעים בניירובי קטנה יותר.
- גורמי האקלים של שתי הערים:
- מקומי: מומבסה שוכנת לחוף ואילו ניירובי מרוחקת מחוף הים.
- בשל גורם הגובה הטמפרטורה בניירובי השוכנת באזור הררי - נמוכה יותר (אקלים הררי).
- על אף גורם הגובה כמות המשקעים בניירובי קטנה יותר וזאת בשל היותה רחוקה מן הים ובנוסף העיר נמצאת בין שני אזורים הרים גבוהים מאוד (הר קניה והקילימנג'רו).
- עולמי: שתי הערים נמצאות בתחום של האקלים הטרופי, אך מאחר ומומבסה נמצאת על חוף הים שם זורם זרם הים החם, זרם סומליה והזרם המשווני, העיר חשופה למשקעים רבים יותר ולטמפרטורה גבוהה יותר.

4. יישובים עירוניים

א. המדרג העירוני בקניה הוא מדרג של עיר ראשה.

העיר	מספר התושבים
ניירובי	1,858,000
מומבסה	700,000
קיסומו	200,000
נקורו	164,000
מצ'קוס	116,300

נימוק: העיר ניירובי גדולה יותר מפי שניים מהעיר הבאה אחריה מומבסה. גם ההבדלים בגודל בין מומבסה לערים הבאות אחריה במדרג גדולים ביותר. רמת הפיתוח בקניה מוגבלת לשתי הערים הגדולות.
 ב. גורמי מיקום של ניירובי:
 פיזי – אזור גשום עם אקלים נוח יחסית המתאים לחקלאות מטעים כגידולי תה וקפה.
 העיר נמצאת סמוך למקור מים (נהר).
 אנושי – נמצאת בצומת דרכים בין אזור ההר לבין המוצא אל הים.

גורמי מיקום של מומבסה:
 פיזי – נמצאת על חוף הים, באזור מישורי נרחב. עשירה במשקעים.
 אנושי – נמל מוצא לסחורות כגון קפה, תה.
 העיר מהווה מוקד תיירות שמש (שלושת ה-S) בשל האקלים הטרופי השורר בה לאורך כל חודשי השנה.

5. כלכלה ורמת פיתוח

א. גידולים חקלאיים: תה וקפה. שני גידולים המתאימים לתעשיית המזון (המשקאות). קניה היא מהיצואניות החשובות בעולם של גידולי המטעים הללו שפותחו בה בעידן הקולוניאליסטי.
 ב. רמת הפיתוח של קניה היא נמוכה מאוד. קניה היא מדינה מתפתחת.
נימוקים כלכליים: היקף המועסקים בחקלאות גבוה באופן קיצוני (75 אחוז) ואילו היקף המועסקים בתעשייה נמוך מאוד. מסקנה: לקניה אין תעשייה מפותחת.
 השתתפות החקלאות בתל"ג קטנה ביותר (20 אחוז). הדבר מלמד על חקלאות קיום (ליקוט מזון, ציד, רועים - נוודים, חקלאות קיום אינטנסיבית) נפוצה ביותר במדינה זו.
 שיעור הבלתי מועסקים גבוה מאוד. התל"ג הנמוך מצביע על כך שאזרחים רבים חיים בעוני רב.
נימוקים דמוגראפיים: תוחלת החיים בקניה היא מהנמוכות בעולם. הדבר מלמד על מערכת שירותים, תשתית ובריאות נמוכה מאוד. קצב הריבוי הטבעי גבוה מדיי במיוחד למדינה כה ענייה בה רוב האוכלוסייה עוסק בחקלאות קיום.

דוגמא מס' 3

אנסין – חבל ארץ שלא נלמד

משך הבחינה: שעה וחצי
 בשאלון זה תיבדק יכולתך להתמודד עם נושא גאוגרפי שלא למדת. השאלון מבוסס על ניתוח מפות באטלס האוניברסיטאי או באטלס כרטא. החבל שבו עוסק השאלון הוא – קולומביה.

זכור: המידע הגאוגרפי מצוי לא רק במפות החבליות שבאטלס, אלא גם במפות העולמיות והנושאיות (כמו: אקלים, אוכלוסייה וכלכלה).

שים לב: רשום במחברתך את סוג האטלס העומד לרשותך (אטלס אוניברסיטאי חדש, אטלס כרטא) ואת שנת ההוצאה שלו.

עליך לענות על ארבע שאלות: שאלה ראשונה חובה ועל שלוש מהשאלות 2-5. כל שאלה 25 נקודות. * 4 = 100 נקודות.

1. מבנה השטח (זוהי שאלת חובה)
 עיין במפה הפיזית של קולומביה וחלק אותה ל 3-4 אזורי משנה על פי מבנה השטח. תאר בכל אזור את המאפיינים הבאים: מיקום, צורת נוף, גובה ומאפיינים מיוחדים אחרים. (25)

עליך להשיב על 3 שאלות משאלות 2-5

2. אקלים
 בחר בקולומביה שני סוגי אקלים מרכזיים והשב על הסעיפים הבאים:
 א. תאר את התפרוסת ואת המאפיינים של כל סוג אקלים שבחרת. (משקעים טמפ') (13)
 ב. הסבר באחד מסוגי האקלים שני גורמי אקלים המשפיעים עליו. (12)

3. מערך ישובים
 א. עיין בנתונים הבאים (משנת 1993) והערך את המדרג העירוני בקולומביה. בוגוטה: 5.469.100 נפש, קאלי: 1.839.900 נפש, מדיין: 1.757.400 נפש, ברנקיה: 1.091.900 נפש. (13)
 ב. ציין שלושה גורמי מיקום שהביאו להתפתחות של בוגוטה. (12)

4. כלכלה ורמת פיתוח

עיין בנתונים שבטבלה (משנת 2000) והשב:

המדינה	תל"ג נפש	מס' ילדים במשפחה	יודעי קרוא וכתוב	אוכלוסייה עירונית	% מועסקים בחקלאות
קולומביה	\$1400	2.3	91%	72%	30%

42%	60%	60%	4.2	\$760	בוליביה
-----	-----	-----	-----	-------	---------

א. ערוך השוואה ברמת הפיתוח בין בוליביה וקולומביה והסבר את רמת הפתוח והכלכלה של קולומביה. (2)
 ב. אחוז המועסקים בתעשייה בקולומביה 24% והתעשייה תורמת 27% לתל"ג. עיין במפת כלכלה באטלס הערך לאור הנתונים והמפה מהם ענפי הכלכלה החשובים של קולומביה. (2)

5. תפרוסת אוכלוסייה

א. תאר את תפרוסת האוכלוסייה בקולומביה. בתשובתך התייחס לאזור אחד שבו יש תפרוסת גבוהה ואזור אחד שבו התפרוסת נמוכה מאוד (ניתן להעזר גם במפת צפיפות אוכלוסייה). (2)
 ב. הסבר שני גורמים לתפרוסת הנמוכה שתארת ושני גורמים לתפרוסת הגבוהה שתארת. (2)

בהצלחה

מחווין לאנסיון קולומביה

1. חלוקת השטח לאזורי משנה

א. מישור החוף – ניתן לחלק אזור זה לשני אזורי משנה מישור החוף של האוקינוס האטלנטי ומישור החוף של האוקינוס השקט. מהראשון מהגבול עם ונצואלה עד פנמה מתרחב כלפי דרום ועובר בו נהר השני מהגבול עם פנמה עד הגבול עם אקודור מוגבל ע"י הרים. גובה 0-100 מטר. בשני מישורי החוף ניתן לראות מפרצים רבים במיוחד במישור החוף של האוקינוס השקט. במישור החוף של האוקינוס האטלנטי יש רכוז ישובים במיוחד באזור הצפוני מזרחי.

ב. רכס הרים – הרי הקורדיירה מתנשאים לגובה של 3000 מטר+ הם מתחלקים לשלושה רכסים: הקורדיירה המערבית, המרכזית והמזרחית הפסגות מגיעות לגובה של 5750 מטר. רכסי ההרים משתרעים מכיוון צפון לדרום, צפון מזרח-דרום מערב והם נמצאים במרכז קולומביה. ההרים הם קו פרשת מים (מוצא לנהרות), מהם זורמים נהרות לכיוון דרום, דרום מזרח ולכיוון צפון ומערב. ההרים הם חלק מהרכס הגדול של הקורדיירה שמשתרע מצפון אמריקה (הרי הרוקי) ועד דרום אמריקה (האנדים). באזור ההרים יש רכוז אוכלוסייה גבוה.

ג. רמה – עמק נהר – אגן ניקוז של נהרות הזורמים לאמזונס. האזור נמצא בדרום מזרח המדינה, זהו אזור גדול המשתרע מההרים ועד לגבול עם ונצואלה, ברזיל ופרו. גובה 200-500 מטר וסמוך לגבול מגיע גם ל-100 מטר. באזור זה זורמים מספר נהרות כמו גויריה קטה הזורמים מההרים לכיוון דרום נשפך ונשפכים לאגן הניקוז של האמזונס בברזיל. באזור זה תפרוסת האוכלוסייה נמוכה מאוד.

2. א. סוגי אקלים בקולומביה

Aw אקלים טרופי גשום, בכל החודשים הטמפ' הממוצעת עולה על 18 מעלות. תקופת יובש בחורף ז"א משקעים רבים רק בעונת הקיץ. אזור זה משתרע בצפון מזרח קולומביה באזור מישור החוף של האוקינוס האטלנטי. הטמפרטורה לאורך כל השנה 15-25 מעלות 1000-2000 מ"מ גשם בשנה.

Af אקלים טרופי גשום, בכל החודשים הטמפ' הממוצעת עולה על 18 מעלות. משקעים כל השנה. האזור משתרע בחלק הדרומי מזרחי של קולומביה, מקביל לאזור ג' בשאלה הראשונה. כמות משקעים מעל 3000 מ"מ בשנה טמפ' 20 – 25 מ"מ בכל השנה. באקלים זה אין עונות שנה.

E אקלים קוטבי משתרע בשטח קטן באזור ההרים הגבוהים. החודש החם ביותר 10 מעלות ופחות כמות המשקעים 500-1000 מ"מ בשנה. טמפ' ינואר פחות מ-0 מעלות יולי 0-10 מעלות.

ב. גורמי אקלים המשפיעים על סוג האקלים (רמפ"ז + צ"ג)

Aw קו הרוחב משפיע מאוד, האזור נמצא בין קו רוחב 8-11 מעלות צפון והוא במעבר בין אקלים משווני לאקלים משווני – טרופי בעל עונת יובש. אקלים זה מקבל קרינת שמש חזקה הלחות שלו גבוהה ויורדים בו הרבה משקעים בקיץ.

מרחק מהים משפיע על האקלים ומעודד את כמות המשקעים. הים הוא מקור לחות.

זרם ים חם הזרם הקריבי שעובר סמוך לחוף האוקינוס האטלנטי מעודד את כמות המשקעים הגבוהה. (זוהי תשובה אפשרית)

Af קו הרוחב משפיע מאוד, מדובר בקו רוחב הסמוכים לקו המשווה 0-5 מעלות צפון שם שורר אקלים משווני – טרופי, משקעים כל השנה.

E פני השטח – גובה אקלים זה שורר בהרי הקורדיירה הגבוהים ולכן גורם האקלים המשפיע במיוחד הוא הגובה, מכאן הטמפ' הנמוכות.

רוחב גאוגרפי משפיע על כמות משקעים גבוהה (יותר מאשר באזור הקטבים)

מרחק מהים משפיע במקרה זה על כמות משקעים גבוהה, האזור קרוב לים.

2

3. מדרג ישובי – אין ספק שמדרג הישובים בקולומביה הוא מדרג של עיר ראשה, בוגוטה היא פי 2 ויותר לעומת העיר השנייה במדרג ולכן זהו מדרג של עיר ראשה (מאפיין מדינות עולם מתפתח).

גורמי מיקום של בוגוטה שעזרו להתפתחותה: מרכז הרכס המזרחי ומרכז המדינה. במורדות המערביים של הקורדיירה המזרחית, באזור הפונה לנהר הזורם בין שני רכסי ההרים. באזור ההרי שורר אקלים נוח יחסית לעומת שאר חלקי המדינה. באזור מישורי החוף ובאזור אגן הניקוז של האמזונס שורר אקלים חם ולח מאוד, הטמ' באזור ההרים יותר נמוכה, הלחות יותר נמוכה ולכן יש רכוז ישובים גדול באזור ההרים ובעמקים הפנימיים שבין הרכסים. ההרים שעברו בליה חשפו מחצבים רבים ולבוגוטה יש עורף כלכלי עשיר של מחצבים וחקלאות גורם שעזר לה לפתח תעשיית מזון ועבוד מחצבים.

4. א. רמת הפתוח של קולומביה לא גבוהה וניתן להעריך אותה כמדינת עולם שלישית. הדבר בא לידי ביטוי באחוז גבוה יחסית של מועסקים בחקלאות (30) דבר המעיד על חקלאות מסורתית שעדיין נעזרת בכוח אדם במקום במכונות חקלאיות. התל"ג שלה נמוך (\$1400 לנפש) זהו תל"ג נמוך המעיד על רמת הכנסה נמוכה של המדינה. אחוז יודעי קרוא וכתוב גבוה מאוד באופן יחסי אבל היא עדיין לא מדינה מפותחת שבה יודעי קרוא וכתוב מגיע למאה אחוז. אחוז האוכלוסייה העירונית עדיין לא מגיע לאחוז של מדינה מפותחת (סביב 90%).

בהשוואה בין קולומביה לבוליביה נראה שרמת הפתוח של קולומביה יותר גבוהה, הדבר בא לידי ביטוי בכל הנתונים, אבל שתי המדינות הן מדינות מתפתחות ברמת פיתוח נמוכה, המצב בקולומביה קצת יותר טוב לעומת בוליביה.

ב. אחוז המועסקים בתעשייה בקולומביה (24) גבוה יחסית ולמרות זאת תרומת התעשייה לתל"ג לא גבוהה (במדינה מפותחת תרומת התעשייה יכולה להגיע ל-30% ו-40) המשמעות היא שהתעשייה היא תעשייה מסורתית או תעשיית עבוד מחצבים שההכנסות שלה יותר נמוכות לעומת תעשייה עתירת ידע.

ענפי הכלכלה החשובים הם: חקלאות גדולי שלחין, גידולים טרופיים (קפה, תה קקאו, סוכר), יערות. היא מפיקה נפט יש לה בתי זיקוק, ברזל, פחם אבן, ולכן יש לה תעשיית פלדה, כסף, זהב, תעשיית טקסטיל, תעשיית כימית.

5. א. תפרוסת אוכלוסייה – בקולומביה יש שני אזורים שבהם תפרוסת האוכלוסייה גבוהה: אזור ההרים במיוחד הקורדיירה המרכזית והמזרחית ואזור מישור היום של האוקינוס האטלנטי. יש בה מספר אזורים בעלי תפרוסת נמוכה: אגן הניקוז של האמזונס האזור הדרומי מזרחי של ברזיל, לאורך מישור החוף של האוקינוס השקט ובאזור המישורי שנמצא מדרום למישור החוף האטלנטי (אגן ניקוז של נהר גדול הזורם מההרים צפונה ונשפך סמוך לברנקה).

ב. גורמים לצפיפות נמוכה – אקלים חם בעל כמות משקעים גבוהה ולחות גבוהה מאוד, באזור כזה קשה לעבד את הקרקע כי המינרלים הטבעיים שלה נסחפים בגשם, אזור כזה הוא אזור של יערות עד – ג'ונגלים. מעוט מחצבים באזור. החלק הדרומי מזרחי של קולומביה רחוק מהמרכז – אזור שוליים.

גורמים לצפיפות גבוהה – מישור חוף אטלנטי אפשרות לנמלים ומסחר, אזור ההרים אקלים יותר יבש וקריר לעומת אזורים אחרים במדינה, אפשרות לנגישות תחבורתית, שפע של מחצבים המאפשרים מקור לתעשייה ותעסוקה, מיקום מרכזי במדינה.

שאלונים לתרגול עצמי

שאלון מס' 1

בשאלון זה תיבדק יכולתך להתמודד עם נושא גיאוגרפי שלא למדת. השאלון מבוסס על ניתוח מפות באטלס כללי.

זכור: המידע הגיאוגרפי מצוי לא רק במפות החבליות שבאטלס, אלא גם במפות העולמיות והנושאות (כמו: אקלים, אוכלוסייה וכלכלה)

יש לרשום את שם האטלס ואת שנת ההוצאה שלו.

שאלון זה מתייחס למדינות דרום מזרח אסיה
המדינות הנכללות בחבל הן: ויטנאם, לאוס, קמבודיה וטהי (תאילנד)

עליך לענות על ארבע שאלות: על שאלה 1 (חובה) ועל שלוש מהשאלות 2-5. (לכל שאלה 25 נקודות)

ענה על שאלה 1. (חובה)

1. מיקום גיאוגרפי וגבולות.

א. תאר את מיקומו של החבל (10 נק')

ב. תאר את גבולות החבל. בתשובתך התייחס לגבולות הימיים והיבשתיים של החבל בכללותו. (15 נק')

ענה על שלוש מהשאלות 2-5.

2. אקלים

א. תאר את מאפייני האקלים בחבל ארץ זה. בתשובתך התייחס להבדלים בין חלקיו השונים של האזור. (10 נק')

ב. הסבר שלושה גורמים עיקריים המשפיעים על מאפייני האקלים בחבל. (15 נק')

3. תהליכי עיוור

א. מה מאפיין את המדרג העירוני בתאילנד? (10 נק')

ב. ציין את גורמי האיתור והמיקום של בנקוק וכיצד משפיעים גורמים אלה על תפקודה? (15 נק')

4. אוכלוסיית החבל

א. לפניך נתונים על מספר מדינות באזור ולהשוואה ארה"ב ויפאן.

המדינה	גודל אוכלוסיה	חקלאות (%)	תעשיה (%)	שירותים (%)	0-14	15-64	+65	תל"ג לנפש
תאילנד	61230874	12	39	49	24	70	6	6400
לאוס	5497459	51	22	27	43	54	3	1300
ויטנאם	78773873	26	33	41	33	62	5	1850
קמבודיה	12212306	43	20	37	42	55	3	710
ארה"ב	275562673	2	18	80	21	66	13	33900
יפאן	126549976	2	35	63	15	68	17	23400

תאר את מבנה הגילים של מדינות דרום מזרח אסיה מהם הגורמים למבנה גילים זה ומה מבדיל בינם לבין יפאן וארה"ב? (12 נק')
 ב. מהם ההשלכות של מבנה הגילים על המעריך הכלכלי במדינה? (13 נק')

5. כלכלת החבל

- א. בחר בשני גידולים חקלאיים עיקרים בחבל ותאר את תפוסתם. (10 נק')
- ב. כלכלת המדינות בחבל נשענת במידה רבה על יצוא חומרי גלם לא מעובדים ועל מוצרים חקלאיים. מהי המשמעות של עובדות אלה על רמת הפיתוח הכלכלי בחבל? (היעזר במפות של רמת פיתוח בחבל). היעזר בנתוני התל"ג לנפש וכן בתרומת כל אחד מן הענפים הכלכליים לתמ"ג. (15 נק')

שאלון מס' 2

בשאלון זה תיבדק יכולתך להתמודד עם נושא גיאוגרפי שלא למדת. השאלון מבוסס על ניתוח מפות באטלס האוניברסיטאי או באטלס כרטא. החבל שבו עוסק השאלון הוא **זאיר**.

זכור: המידע הגיאוגרפי מצוי לא רק במפות החבליות שבאטלס, אלא גם במפות העולמיות והנושאויות. **שים לב:** רשום במחברתך את סוג האטלס העומד לרשותך ואת שנת ההוצאה שלו.

עליך לענות על **ארבע שאלות: על שאלה 1 (חובה) ועל שלוש מהשאלות 2-6 לפי בחירתך**. (לכל שאלה – 25 נקודות)

1. מיקום ויחידות נוף

- א. תאר את המיקום של זאיר (10)
 ב. בחר שתי יחידות נוף שונות ותאר שני מאפיינים פיזיים לכל אחת. (3)

2. נהר קונגו

- א. נהר קונגו הוא אחד מגדולי הנהרות בעולם תאר את מהלכו וציין שני מאפיינים פיזיים לאורך הנהר.
 ב. הסבר שלושה שימושים שונים של נהר הקונגו בזאיר.

3. ערים ועיור

עיין במדרג היישובי:
 קינשסה 3.8 מליון תושבים
 לובומבשי 750 אלף תושבים
 מבוג'י מי 630 אלף תושבים
 מטדי 500 אלף תושבים
 קיסנגני 375 אלף תושבים

בזאיר כ-55 מליון תושבים.

- א. הערך את המדרג היישובי של זאיר ואת תפוצת האוכלוסייה, הסבר את תשובתך. (10)
 ב. מצא את העיר קינשסה במפה והסבר שני גורמי מקום שעזרו להתפתחותה וסיבה אפשרית אחת להיותה עיר הבירה של זאיר.

4. כלכלה ורמת פיתוח

- א. לזאיר יש נתונים טבעיים מצויינים להיות ארץ פורחת ומשגשגת עיין במפה הכלכלית והבא שלושה נתונים המאששים אמירה זו. אילו ענפים כלכליים יכולה זאיר לפתח בהתבסס על משאביה הטבעיים?
 ב. לפניך נתונים על התל"ג לנפש ועל התפלגות המועסקים במשק. מה ניתן ללמוד מן הנתונים על מצבה הכלכלי של זאיר

התפלגות המועסקים (באחוזים)			תל"ג לנפש בדולרים	המדינה
שירותים	תעשייה	חקלאות		
19%	16%	65%	590	זאיר

5. אוכלוסייה

לפניך נתונים על אוכלוסיית זאיר.

- א. על סמך נתוני הטבלה, תאר את רמת האוכלוסייה ואת מאפייניה, תוך שימוש במונחים הבאים: ריבוי טבעי, תוחלת חיים, קבוצה יצרנית, קבוצת תלויים (נתמכים).
- ג. עמוד על הקשר בין המבנה הגילי של אוכלוסיית זאיר ובין רמת החיים והבעיות החברתיות כלכליות המאפיינות אותה.

תמותת תינוקות	תושבים עירוניים	תוחלת חיים	יודעי קרוא וכתוב	קבוצת גיל +65	קבוצת גיל 15-65	קבוצת גיל עד 15	גודל אוכלוסייה 2000	נתוני מדינת זאיר
99.8 ל1000 לידות	44.2%	גברים 52 נשים 55	71.8%	4.6%	50.2%	45.2%	55 מליון	זאיר

שאלון מס' 3

עליך לענות על ארבע שאלות מתוך חמש השאלות הבאות.

שים לב - שאלה מספר 1 היא שאלת חובה.

החבל: שרשרת איי אינדונסיה

1. מיקום גיאוגרפי - שאלת חובה

- אינדונזיה היא מדינת איים, המורכבת מאיים בסדרי גודל שונים.
- א. תאר את מיקומה של אינדונזיה. (קוי אורך ורוחב, מיקום בכדור הארץ וביבשת). ציין שמות של שלושת האיים העיקריים (13 נקודות).
- ב. ציין מהי יחידת הנוף המרכזית באי הגדול ביותר באינדונסיה, והערך אילו סכנות עלולות להתרחש באזור בשל המיקום הגיאוגרפי? (12 נק')

ענה על שלוש מתוך השאלות 2 - 5

2. אקלים

- א. ציין מהו סוג האקלים העיקרי השורר באינדונזיה? תאר את מאפייני הטמפרטורה והמשקעים של אקלים זה. היעזר במפות אקלימיות של היבשת ושל העולם (10 נקודות).
- ב. ציין תופעת טבע אקלימית קיצונית ששכיחה באינדונזיה. תאר את מאפייניה העיקריים ואת השפעותיה על האיים. (15 נקודות).

3. יישובים עירוניים

- א. לפניך נתונים על גודל האוכלוסייה במספר ערים גדולות באינדונזיה. לשם התמצאות מצורפת מפה.

מספר התושבים

העיר

ג'קארטה (**Jakarta**) (9.3 מיליון נפש)
 סורבייה (**Surabaya**) (3.5 מיליון נפש)
 באנדונג (**Bandung**) (2 מיליון נפש)
 מדאן (**Medan**) (1.5 מיליון נפש)
 פאלמבאנג (**Palembang**) (1 מיליון)
 סמארנג (**Semarang**) (500,000)

קבע מהו המדרג העירוני באינדונזיה. נמק את תשובתך (15 נק').

ב. הסבר גורם פיסי אחד להפיכתה של ג'קארטה לעיר הבירה (10 נק')

4. אסונות טבע, ודרכים והתמודדות

קרא את הקטע הבא והשב על השאלות שלאחריו:

רעידת אדמה בעוצמה של 8.4 דרגות בסולם ריכטר פקדה אתמול (יום ד') את אינדונזיה וגרמה למותם של לפחות עשרה בני אדם ולפציעתם של יותר ממאה. הרעש אף גרם להיווצרותם של גלי צונאמי קטנים שפגעו במערב המדינה כ-20 דקות לאחר הרעידה. גורמים רשמיים במדינה דיווחו שזקק כבד נגרם לקניונים, מסגדים ובתי עסק רבים.

מהמכון הגיאולוגי בארה"ב נמסר כי מוקד הרעש היה מתחת לים, 105 קילומטרים דרומית-מערבית לאי סומטרה, בעומק של 30 קילומטרים. התרעות צונאמי הוכרזו ברוב מדינות האוקיינוס ההודי, אך הוסרו לאחר מכן. רעידת האדמה החזקה לוותה לאחר מכן בשני רעשי משנה בעוצמה של 6.6 ו-6.1 דרגות.

הלילה פקדה את דרום האי סומטרה רעידת אדמה עזה נוספת בעוצמה של 7.8 דרגות בסולם ריכטר. בשלב זה לא דווח על נפגעים אך נמסר על הרס שנגרם למבנים בעיר פדנג. עקב הרעש, שבו הרשויות באינדונזיה ופרסמו התרעות צונאמי, אשר הורחבה גם לאוסטרליה, הודו וסרי-לנקה. זמן קצר לאחר מכן, הוסרה ההתרעה. מוקד הרעש היה כ-190 קילומטרים ממערב לחוף בעומק של כ-10 קילומטרים.

רעידת האדמה שפקדה אתמול את אינדונזיה הורגשה גם במלזיה, סינגפור ותאילנד. עדי ראייה דיווחו על בניינים שרעדו גם במרחק של 2,000 קילומטרים ממוקד הרעש. תושבים מבוהלים בעיירה בנגקולו שבסומטרה סיפרו כי רבים מהם עזבו את בתיהם ונמלטו לפנים המדינה.

- א. הסבר מדוע אינדונזיה סובלת כל כך רעידות אדמה בתחומה? (8 נק')
- ב. הסבר מהו צונאמי? ומהי הסיבה המרכזית להתרעות צונאמי? (8 נק')
- ג. מדוע הנזק מרעידת אדמה במדינות הסובבות את אינדונזיה הוא כה רב? (9 נק')

5. כלכלה ורמת פיתוח

א. ציין שני גידולים חקלאיים ושני מחצבים המצויים בחבל, וציין סוג תעשייה אחד שיכול להתבסס על אחד או יותר מארבעת המשאבים שצינת. (10 נקודות).

ב. עיין בנתונים הכלכליים ובנתונים הדמוגרפים שלפניך:

התפלגות מועסקים - חקלאות 46%, תעשייה 12%, שירותים 42%.

תל"ג שנתי לנפש - \$3,700

חלוקת התל"ג לפי מגזרים - חקלאות 15%, תעשייה 32%, שירותים 54%

נתונים דמוגרפיים בהשוואה עם בריטניה:

בריטניה	אינדונזיה	המדד
0.2%	1.41%	גידול שנתי
6	35	תמותת תינוקות (ל-1000 לידות)
1%	12%	אנאלפבתיות/ בערות

על פי הנתונים, קבע מהי רמת הפיתוח של אינדונזיה, והסבר שני נימוקים לקביעתך - נימוק אחד כלכלי ונימוק אחד דמוגרפי (15 נקודות).

בהצלחה!!!